

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P.B.

Coll. No. 717

Kavalayānanda

Title Jasaya taranga chakra

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 713 Subject : Rhetoric

Title : Kuvakayananda

Author : Appaya Dixita Scribe : —

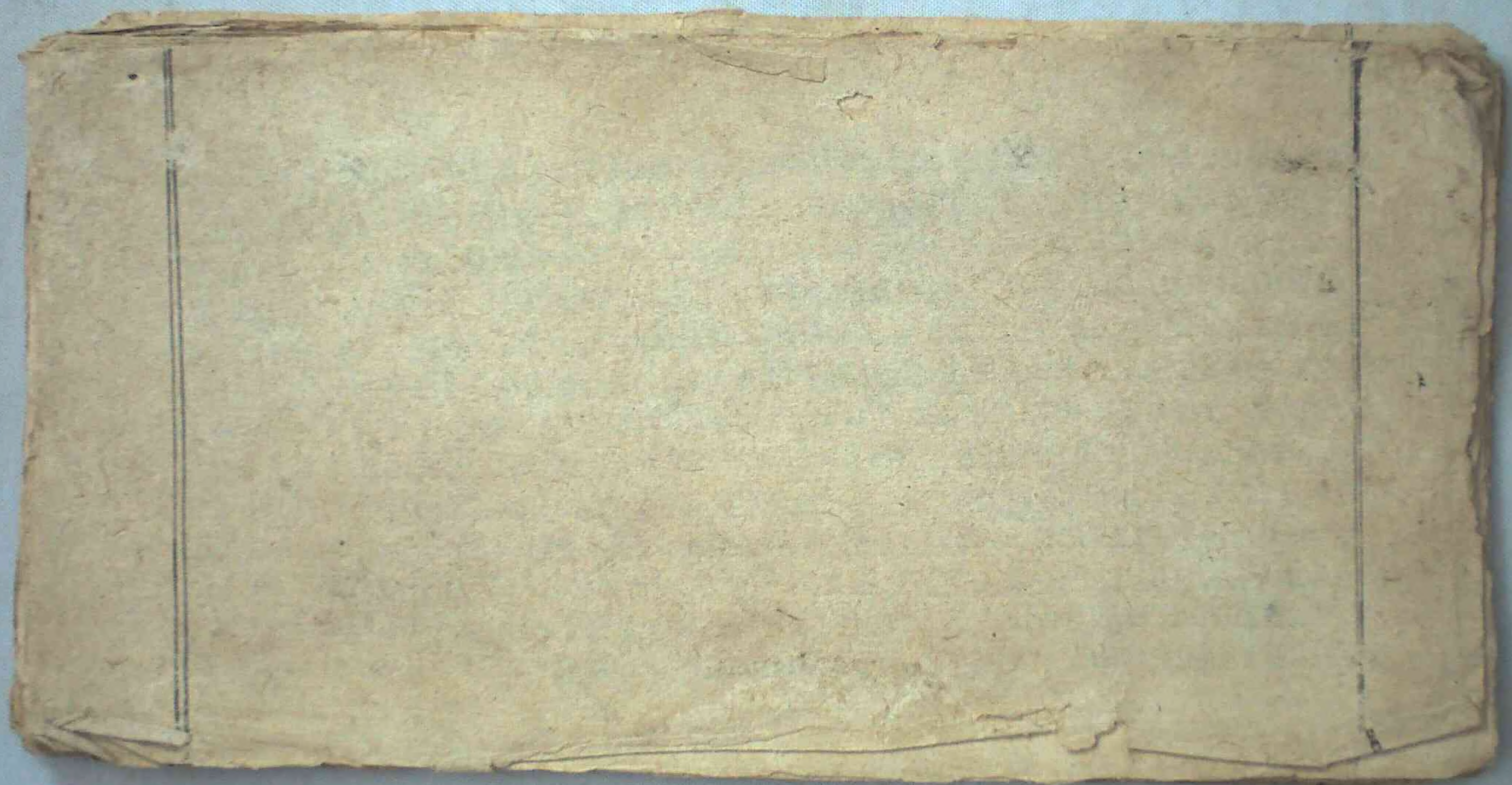
Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 9.2" by 4.7" Extent : 1 to 17 & 26 to 43

Language : Sanskrit Script : Devanagari

Remarks : Incomplete

श्री गणेशाय नमः ॥ अमरीक वरी भार नमरी मुखरी कृतं ॥ इति करे तुडरिनं गोरी चरणपंकजं ॥ १ ॥ पुर
 सर सर पैलैः संपत् फलायित परस्य रो ॥ प्रपंचमाचमानापित रो प्रांचोनायाप तैस्तु मः ॥ २ ॥ इति टपयो
 गकलया रुदया कुशंधये श्विरादपि पथाठ चिष्टमा ॥ यः प्रस्युरस्य विरतं परिपुष्टं पः अयः स
 मेदिशतुलाश्रितिकं मुकुटं ॥ ३ ॥ अलंकारेषु बालानां मवगाहनसिद्धये ॥ ललितः क्रियते तेषां लसलक्षणं
 ग्रहः ॥ ४ ॥ येषां चंद्रा लोके दृश्यं तेषां लसलक्षणं लोकाः ॥ प्रायस्तु एव तेषां मितरेषां लनिने वा विरच्यते ॥ ५ ॥ उ
 पमा यत्र सा दृश्यलस्मा रुलसति द्वयोः ॥ हंसा वरुणसते कान्तिस्वर्गा मवगाहते ॥ ६ ॥ यत्रोपमानोपमेययोः
 सहस्रयुक्त्या ह्लादितेन चारुसा दृश्यमुद्रुतं तथा उच्चसति व्यंग्यमर्थां विना स्पष्टं प्रकाशते तत्रोपमा
 लंकारः ॥ ७ ॥ हंसा वेत्तदाहरणं ॥ इयं च पूर्णोपमेय्यते ॥ हंसा कान्तिः स्वर्गगावगाहनमिव शब्दस्येत
 वा उपमानोपमेयसाधारणधर्मोपमावाचकानां चतुर्णामेव पादानात् ॥ यथा वा ॥ गुण दोषो दुधो
 क्लृप्तं इत्येता विवेक्षरः ॥ शिरसा स्नायते पूर्वपूरं कंठे नियच्छति ॥ अत्र पद्यं उपमानोपमेययोर्न
 के साधारणधर्मोपमाने इत्येवं चंद्रगारल योगैर्हृत्पुपादानं तथा मध्ये पूर्वस्य चंद्रस्य शिरसा
 स्नायनं वदन् उतरेत्यगारलस्य कंठे नियमनं स्थापनं ॥ उपमेये विवक्षितं गुण दोषयोर्गैर्हृत्पुपादानं तथा
 मध्ये पूर्वस्य गुणस्य शिरसा स्नायनं शिरः कंठेनाभिनंदनं उतरेत्यदोषस्य कंठे नियमनं कंठोपरि

वाचाऽनुच्चाटनमिति तेदात् ॥ तथापि चंद्रगारल योगैर्गुण दोषयोश्च विवक्षितं विवक्षितं विवक्षितं दंडपा
 दानज्ञानादीनां गृह्णन्ति सौचेक शब्दोपादानेनाते दाध्यवसायाच्च साधारणधर्मतेति पूर्वस्था
 द्विशेषः ॥ वस्तुता भिन्नरूपं उपमानोपमेययोः परस्परसाध्यादतिन्नयो प्रथमपादानं विवक्ष
 ति विवक्षा वदसां लंकारिकसमयः ॥ वर्योपमेयधर्माणामुपमावाचकस्य च ॥ एकद्विचतुपादाना
 क्लृप्ता लुप्तोपमाष्टधा ॥ तडिदोशो दुत्तुल्या स्यात्कूपुरं तादृशोर्मम ॥ कांत्या स्मरवधूयं तादृष्टा तन्वि
 रदोमया यत्र यामिलनं तवलजो मेयश्च तत्र तदेतत्का कतालायमवितर्कितं संज्ञेवं ॥ उपमेयादी
 नां चतुर्णामध्ये एकस्य द्वयोस्त्रयाणां वा प्रतिपादकशब्दानां वेन लुप्तोपमेय्यते ॥ साष्टधा ॥ वाच
 कलुप्ता धर्मलुप्ता धर्मवाचकलुप्ता वाचकोपमेयलुप्ता उपमानलुप्ता वाचकोपमानलुप्ता धर्मोप
 मानलुप्ता धर्मोपमानवाचकलुप्ता चेति ॥ तत्रोपमानलोपरहिताश्चत्वारो नेदास्तडिदोशो त्यादि
 स्त्राकेन प्रदर्शिताः तद्वतो नेदा उतरेत्योकेन तत्र तडिदोशो यत्र वाचकलोपः उपमानानि सासा
 न्यवचनेरिति समासविधायकां त्याद्वत्तुल्या स्येति वक्तुं शक्यत्वात् ॥ कूपुरं तादृशं यत्र धर्मवाचक
 लोपः कूपुरमिवाचरंतीत्यर्थो विहितस्य कूपुरं दानं दात्मकाचारार्थस्य विपश्चिद्वचनसहस्रो

पात्र॥ ननु धर्मलोपकस्त्वैदिकः॥ शास्त्रकृतः इंडुस्त्यास्ये स न धर्मलोपस्त्वैदिकः न युनयो राने
 दात्मकतया कर्तृता तितड पादानस्यापि संभवात्॥ कात्यायनस्य रवधूयंती तत्र वाचकोपमेयलोपः
 अत्र कांतेति विशेषणसामर्थ्यात् स्वात्मानं कामवधू मिवाचरंतीत्यर्थस्य गम्यमानतया
 स्वात्मन उपमेयस्य सहोपमावाचकेनानुपादानात्॥ स्वत्वैदिकः स्वात्मानं स्मरवधूयंतीत्यस्याप
 मेयोपादानास्यापि संभवात्॥ काकतालायमित्यत्र काकतालशब्दो हतिविषये काकतालसम
 वेतक्रियावर्तिनौ तेन काकागमनमिव तालपतनमिव काकतालमिति वार्थे समाचनद्विषया
 दिति तापका समासः उभयत्रोपमेयं स्वस्य कुत्रचिद्गमनं तत्रैव रहसितव्या अवस्थानं च ते
 न स्वस्य तन्व्याश्च समागमः काकतालसमागमसदृश इति फलति ततः काकतालमिव काक
 तालमिति द्वितीयस्मिन्निति वार्थे समासाच्चतद्विषयादिति सूत्रेण इवे प्रतिहता वित्यधिक
 रस्येन च प्रत्ययः तथा च पतनदलितं तालपूलं यथा काको पतुक्तं एवं रसो दर्शनं कृत्वा
 लुहपातं चास्वेनोपनुक्तेति तदर्थः तस्मात् काकागमनं तालपतनं समागमरूपस्य काकल

ततालोपनो गरुपस्य चोपमानस्यानुपादानात्प्रत्ययार्थोपमाया उपमानलोपः समासार्थोपमा
 यां वाचकोपमानलोपः सर्वोपमेयलोपस्य प्रत्ययविधापूकशास्त्रकृतः अवितर्किते संभवमिति
 साधारणधर्मस्यानुपादाने प्रत्ययार्थोपमायां धर्मोपमानलोपः समासार्थोपमायां धर्मोपमानवाचक
 लोप इति सूत्रेण दशावधातमं एतेषां मुदा हरणांतराणि विस्तरयान्न लिख्यंते उपमानोपमेय
 त्वं येदकस्यैव वस्तुनः इंडु रिंडु रिव श्रीमानित्याप्रेतदनचयः एकस्यैव वस्तुन उपमानोपमेयत्ववर्ण
 नमनचयः वर्णमानं मज्जिसस्य स्वेन साधर्म्यान्नेताति व्युत्पत्ते अनचयिनोप्यर्थस्याभिधानं सदृशो
 तरव्यवच्छेदनानुपमेयत्वद्योतनाय इंडु रिंडु रिव श्रीमानित्युक्ते श्रीमत्वे चंडस्य नान्यः सदृशो स्तीति
 सदृशो तरव्यवस्थे दोलकते ततश्च स्वेनापि सादृश्या संभवात् अनुपमेयत्वे पर्यवसानं यथा च॥
 गगनं गगनाकारं सागरः सागरोपमः रामरावणयोर्पुंड्रं रामरावणयोरिव पूर्वोदाहरणे श्रीमत्त्वस्य
 धर्मोपादानमस्ति इह तु गगनादिषु वेपुल्यादेर्धर्मस्य तन्नास्तीति विशेषः पर्यायेण द्वयोस्तच्चेडपमेया
 पमनता धर्मोपेय इव पूर्णश्रीरर्थो धर्म इव त्वयि द्वयोः पर्यायेणोपमानोपमेयत्वकल्पनं ततोपसादृश्य
 व्यवच्छेदार्थं धर्मार्थयोर्द्विकस्य चित्तेन चिन्सादृश्यवर्णिते तस्याप्यनेन सादृश्यमर्थसिद्धमपि सुखतो

वर्णमानं तृतीयसादृश्यवच्छेदार्थफलति यथावा स्वमिव जलं जलमिव खंडं सश्चेद्भवच्चंद्रवहंसः
 कुमुदाकारास्तारास्ताराकाराणि कुमुदानि पूर्वत्र पूर्णश्रीरिति धर्मउपात्तः इदं निर्मलत्वादधर्मो नो
 पातइति नेदः उदाहरणद्वयेऽपि प्रकृतयोरेवोपमानोपमेयत्वकल्पनं रात्रिधर्मार्थसमृद्धेः शरदिग
 गनसंलिलादिनैर्मल्यस्य वर्णनीयत्वात् प्रकृताप्रकृतयोरपेक्षा संनवंति यथावा गिरिरिव गजरा
 जोयं गजराजइवोच्चकैर्विभाति गिरिः निसरइव मदधारा मदधारेवास्य निरर्शरः स्रवति प्रतापमुप
 मानस्योपमेयत्वकल्पनं त्वद्वोचनसमं पदं त्वद्वक्तृसदृशे विधुः प्रसिद्धोपमानोपमेयत्वावप्राप्ति
 लोभ्यात् प्रतापं यथावा यत्वं नेत्रसमानकांतिसलिले मग्नं तं दं दावरं मेघेरंत रितः प्रियेतवमुख
 छाया नुकाशशशा येपि त्वद्रमनात् सारिगतयस्ते राजहंसा गतास्तस्माच्च यविनोदमात्रमपि देव
 ननक्षम्यते अन्योपमेयत्वात् नेत्रवर्णस्यानादरश्च तत् अलंगर्वणते वक्रकांत्या चंद्रोपितादृशः ॥
 असुखं दृष्टुं एतया वर्णमानस्य सादृश्यं सहमानस्य उपमेयं किंचित्प्रदृश्यतावता तस्य तिरस्का
 रोहितायं प्रतापं पूर्वस्मादपि विब्रिज्जिविशेषशालि यथावा गर्वमसंभाव्यमिमं लोचनयुगलेन किं
 वहसि नरे संतिदेशानि दिशिदिशि सरस्वनुनीलनलिनानि वर्णोपमेयत्वात् नेत्रतथा न्यस्या

यनारदः कः कौयदपस्ते मृत्योः तत्तुल्या संति हि स्त्रियः अस्तत्त्वदृष्टुं एतया क्वचिदप्युपमानत्वाव
 मसहमानस्या वर्णस्य वर्णं उपमेयं परिकल्प्यतातवा तस्यापि तिरस्कारः पूर्वप्रतापविपरीतं प्रता
 पं यथावा अहमेव गुरुः सुदारुणानामिति दालादलमास्मतातदृशः ननु संति रुवा दृशानि नृयो सु
 वने स्मिन् च नानि उर्जनानां वर्णेनान्यस्योपमाया अनिष्यति वचश्च तत् सुधापवादे मुगधाहि
 त्वमुखात्तं किलांबुजं अवर्ण्य वर्णोपमित्यनिष्यति वचनं पूर्वम्यउत्कर्षशालि चतुर्थं प्रतापं उदा
 हरणमुमुधापवादे तस्या उपमित्यनिष्यति रुद्धादिता यथावा आकर्ण्य सरोजास्ति वचनायमि
 दं बुद्धि शशोकस्तव वक्त्रेण यामैरुपमायते प्रतापमुपमानस्यैकमर्थमपि मन्वते दृष्टं चेद्वन्त
 स्याकं पद्मेन किमिडता उपमेयस्यैव उपमानप्रयोजक धूर्वहत्वेन उपमानप्रातिलोभ्यात्वं च मंप्रता
 पं यथावा तदोजसः सद्यशसः स्थिता विमोहयेति चित्तकुरुते यदा यदा तनोति तानोः परिवेषकै
 तवात्तदा विधिः कुंडलनां विधोरपि केचिदनचयोपमेयोपमा प्रतापानां उपमाविशेषत्वेन तदं
 ननायं मन्यते अन्यतु पंचमं प्रतापप्रकारमुपमानात्ते परूपत्वात् तत्ते पालंकारमाहुः विषय्येदता
 इपारंजनं विषयस्य तत् रूपकं तु त्रिधाऽधिक्यनूनत्वानुनयोक्तिभिः अयं हि धूर्जटिः साक्षाद्यनद

वसिष्ठ

ग्याः पुरः स्तुतात् अयमास्ते विनाशं सुस्तार्त्ताया कं वितोचनं शंखविंशमवस्य घसीकृत्य समद
ष्टितो अस्या मुखे डनाल चने नानं दे किनि डना सा ध्यायत परा लक्ष्मीरुधा सागरो दिता अयं क
लं किन स्वरा लुख चं द्रोति स्थिते विषयु पमानं नूतं पभादिविषयस्तूप मेयं वलं नीयं सुखा
दिविषयिलो जे देन ताडुप्येण च विषयस्परं जने रूपकं अन्यरूपेण रूपवत्करणान् तच्चैकवि
प्रसिद्ध विषय्य नेदपयं नं कवि के दे प्रतायमान एव तदा यधमारी पमानं पर्यवसितं ततश्च रूप
कं तावद्विविधं अनेद रूपकं ताडुप्य रूपकमिति द्विविधमपि प्रत्येकं त्रिविधं प्रसिद्ध विषयाधि
क्य वर्णनेन तन्युन तव वर्णना नुनयोक्त्या च ॥ एवं रूपकं द्विविधं अयं हाया दासाई लोकेना नेद रूप
काणि अस्या मुखे डने त्यादि साई लोकेन ताडुप्य रूपकाणि चाधिक्य नूनत्वा नुनयोक्त्या देशक्रम
मात्रिलोम्ये नोदा कृतानि पेन दग्धा इति विषे षणेन वर्णनायेरा ज्ञि प्रसिद्ध शिवाभि दनु रंज ४
नाच्छिवस्य पूर्वावस्थातो वर्णनाय राजावावस्थायां नूनत्वाधिक्य लयोऽवर्णनाच्चानुनया
नेद रूपकमाद्यं तृतीय लोचन प्रहरणे क्त्वा पूर्वावस्थातो नूनत्वा दर्शना न्युना नेद रूपकं द्वितीयं
नूनत्वं वर्णनमपि अनेद दाट्या पादकलाच्च मेकार कारा विशम दष्टित परिस्सागेन जगद्

लोकलोक्त्या शिवस्य पूर्वावस्थातो वर्णनाय राजावावस्थायां नूनत्वं विनाशनादधिक्य नेद रूपकं
तृतीयं एवमुत्तर तताडुप्य रूपको दाहरणे चपि क्रमेण अनुनय न्युनाधिक्य नावा उल्लेखाः अ
नेनेव क्रमेण दाहरणं तराणि चंद्रयोक्त्वा विषदुलिने सैकते स्मिन् सरस्वा वा दधुतं चि
रंतर मन्त्र सिद्धयुनोः कथोश्चित एको वक्ति प्रथम निडितं के ठं नं कं समन्य स्तत्वं सत्वं च यन गव
को हत सत्र पूर्व अत्र सत्त्व मिश्र नेन कं सैकट न यो हं ना गरुड ध्वजः तत्रा दस्यं वर्णनाय स्य रातः प्रमि
पाद्यं प्रति कं सैक रज्योर्वध पावपियं प्रमथाने न तत्रा दात्म्य दृढी कृष्टा त्पूर्वावस्थात उल्लेखा
पकषयो रविजा वना चानुनया नेद रूपकं वेधा द्वेधा भ्रमं च के कां ता सुकन के पुच ता सुते च थं स ना
क्तः साक्षात् नगो नरा स्तुतिः अत्र साक्षादिति विशेषणेन विरक्तस्य प्रसिद्ध शिवता दात्म्य सुपादिश्य न
राक्षसिदिति दिव्य मूर्ति वैकृत्य प्रतिपादना न्युना नेद रूपकं तस्या गते किमिति वेपते एष सिं
धुत्वं सेतु मंथत्वं दतः किमसा विनेति द्वापां तरपिनहिते स्वव शं वदो घत्वा राज पुंगव निषवत
एव लक्ष्मीः अत्र त्वं सेतु मंथत्वं दिति सेतोर मृत मंथनं स्य च कृत्वा पुरुषोत्तमेन वर्णनाय स्य ता दात्म्य
मुक्ता तथापि तदा गमनं सेतुं बंधनाय मंथनाय वेति समुद्रमननेन न्यं द्वापां तराणा मपि तद्वत्
वदत्वेन पूर्ववत् द्वापां तरं जेतव्या नावात् प्राप्ते लक्ष्मी कृत्वेन मंथनं प्रसक्त्य नावाच्चेति पूर्वावस्थात

उल्लेखविनावगादधिकारेद्रूपकं किंप्रत्यक्षरुचिर्नहंतिनयनानंदविधनेनकिंचिद्विवा
 सपकेतनस्याकुरुतेनालोकमान्त्रेणविं वक्त्रेदोतवसत्ययंपदपरः शितांशुरुज्ज्वलतेद्रुपः
 स्यादमृतेननेदिहदप्यस्येवविंवाधरे अत्रोपरः शितांशुरित्यनेनवक्त्रेदोः प्रसिद्धचंद्रो
 दमाविष्कृतप्रसिद्धचंद्रो वीर्यकारित्वमात्रप्रतिपादनेनोत्कर्षपरुषयोरदर्शनादनुभयरूपता
 द्रुपरूपकं अत्रतुरवदनो ब्रह्मादिकादुरपरोदरिः अनाललोचनः शंभूजगवान्वादरायणः
 अत्रहारावपरइतिविशेषणान्निष्ठपिताद्रुप्यमानविवेकाविवक्षितानुर्वदनत्वादिवे
 कत्वंचोक्तावितमितिभूतताद्रुपरूपकं इदंविशेषोक्त्युदाहरणमितिवाचनमतांय
 दाह एकग्रहाहानोशुणसास्यसोऽर्थविशेषोक्तिरिति किममुनिर्लपितैर्जडमन्यसम
 यिनिमज्जतुभीमसुतामः समकिलकृतिमाह नदर्थिकानलमुखेडुपरांविंध्यस्मरः अत्र
 दमयंतीक्ष्णचंद्रोपालंने प्रसिद्धचंद्रो ननिर्याणकाले कमनः प्रवेशकृतेविषयः किंतुनल
 मुखचंद्रइति ततोऽप्यधिकप्रतिपादनादधिकाराद्रुपरूपकं रूपकस्यसावयवत्वनिर्व
 यवत्वादितेदप्रपंचनंतु चित्रमिमांसायांइष्टं परिणामः क्रियायश्चेद्विषयीविषयात्म

५
 बुध

नविस्तरे

ना प्रसन्नेन दग्धैर्मदिरैस्तृणायत्रोप्यमाणे विषयि किंचित्कालेपियोगित्वेन निवध्य
 मानः स्वतस्तस्यैवद्रुपयोगित्वासंज्ञात् प्रकृतार्थात्मतापत्तिमपेक्षते तत्रपरिणामालं
 कारः तत्रोदाहरणप्रसंनेति अत्र हि अक्षस्य वीक्षणोपयोगित्वं निवध्यते ननु दशः मधु
 रयं सकादिसमासेनोत्तरपदार्थप्राधान्यात् नचोपमितिसमासाश्रयणेन दग्धमिवेति
 पूर्वपदार्थप्राधान्यमस्तीति वाच्यं प्रसंनेनेति सामान्यधर्मप्रयोगात् उपमितं व्याप्राप्तिः
 सामान्याप्रयोगइति तदयोग एवोपमितिसमासानुशासनात् अक्षस्य वीक्षणोपयोगित्वं
 स्वात्मना संनवती सतस्तस्य प्रकृत दग्धता परिणत्यपेक्षणापरिणामालंकारः यथावा ना
 त्वानूतेषमोलिखतममरधूनीमात्मना सोत्तनीयस्तस्यैव सोमिनिमैका मयमुपकृतवानात्
 रंनाविकाय व्यामयास्तनाभिः शवरयुवतीभिः कोतुकेन उदंचेति विकसंती अस्ति एवमत्र
 यस्यां क्रियायां यथा तपस्यः संहृद्वा दन्वायमानः ह्येवमचलमथोचित्रकटप्रतस्य
 अत्रोप्यमाण आतरः सोमिनिमैकारूपतापुत्यागुहोपकारलक्षणाकारोपयोगिनस्वा
 त्मनागुहस्य रामैकप्रसादपेक्षत्वेन वेतनार्थित्वा नावा इति परिणामः वरुनिर्वरुधो

कोतुकोदंबद

२४
 क्षेत्रादेकस्योद्धेखदृश्यते स्त्रीः कामोर्षिः सुदुःकालः शत्रुनिरेक्षिः यत्र नाना
 विधर्मयोग्यैकं वस्तु तत्तद्वर्मयोगनिमित्तजेदादनकेन एकाचानेकविधोद्धेख्यते
 तत्रोद्धेखः अनेकधोद्धेखने रुच्यं पितृनयादिकं प्रयोजकं रुचिरनिर्गतिं अर्पितं
 लिप्ता भयंतीति स्त्रीनिर्गतिरित्याद्युदाहरणं तत्र एक एव रासौ दृश्यवितरण पराक्रमे जाय
 शालीस्त्रीनिर्गतिः प्रत्यर्पितस्व रुच्यं दत्तं नये कामकल्पतरु कालरूपो दृष्टः य
 थावा जगन्नातेति वृद्धाभिः श्रीकांत इति यो वते यथा स्थितश्च वाला निदृष्टः शो प्रिसको
 नुकं अत्र यस्तथातीतं नक्तं गजं लरया जायते स्म सोय मादिपुरुषोत्तम इति वृद्धाभिः
 संसारजात्या तदत्र याधिनिः क्लृप्तायं मधुरां पुरं प्रविशन् दृष्टः यस्तथा चंचलत्वेन प्रसि
 द्धायात्रियोपिकामोपचारैवेदग्धेन नित्यं वृद्धाभिः सोयं दिव्यं युवेति युवती समुहः सो
 कं दृष्टः वाला निस्त्रवात्य रूपं गते वैषालं कारदर्शनि मात्रालालसा निर्यथा वस्थि
 तवेषादि उक्तो दृष्ट इति वक्तुधोद्धेखः पूर्वकामत्वाद्यारोपक सकाणः अयं तु सु
 दृष्ट इति नेदः एकेन वक्तुधोद्धेखे खेयसौ विषयने दतः गुरुवचस्वर्जुनो यं कीर्तेति नाप्र

रासने ॥ एहात्तेदा जावे विविषयने दादं धोद्धेखना दसा उद्धेखः ॥ उदाहरणं ह्ये
 पसंकारं वक्तु विषये महापदुरिति वत् हहस्यति रित्या धर्थाति रस्यापि कोडी करणा
 तमुद्धेय यथा प्रवृत्तं च योः स्त्रीकितं विपुलं वस्तु विविस्त्रतं नितं वे अ
 णाधरमाविरसुचितं करुणा शालिक पालिना गधेयां स्यात्स्मृतिर्नाति संदेहः स
 कालं कृतित्रयं पंकजं पंकजः कांतानुखं मेगाहते मनः अयं प्रमत्तमधुप
 स्वमुखं वेत्ति पंकजं पंकजं वा सुधां सुर्वस्य स्माकं तु न नाणयः स्मृतिर्नाति संदेहः सा दृष्ट्या
 निवध्यमानैः स्मृतिमान् नातिमान् संदेह इति स्मृत्यादि पदां कितं मलंकारत्रयं न व
 नित्स्वर्गमेणो दाकृतं यथावा दिव्यानामपि कृविस्मयां पुरस्तादं न स्तः स्युर्दृष्टविद्वारुह
 स्ता उद्धेयत्रियमिव कांची उतरं तीमस्यापि जलनिधि मंथनस्य शौरिः पूर्वत्र स्मृतिम
 उदाहरणे सदृशं स्पेव स्मृतिः अत्र सदृशलस्मा स्मृति पूर्वकं तत्संधिनो जलनिधि मंथ
 स्यापि स्मृतिरिति नेदः पलाशकुसुमनां सा सुकृतुं पतसिलिः सोपितं वृफलं नां सातम

लिधुनेमिच्छति अत्रान्योन्यविषयकान्तिनिबंधनः पूर्वस्याद्विरोधजावनग्रहणेन सागृही
 त्वापुनरुन्नता किंकनिष्ठाक्रियुष्येष्टाघटियेत्रस्यडर्जना पूर्वोदाहृतसंदेहः प्रसिद्धको
 टिकः मयंत्वसिद्धकोटिकइतिनेदः सुदापद्भुतिरन्यस्यारोपार्थधर्मनिरूपकः नायं सुधां
 सुः किंतु हिम्योमगंगासरोरुहं वर्णनायेवस्तुनि नत्सदृशधर्मोपपत्तिलक्षणायाधर्ममि
 द्भवः एकविमतिविकासोत्प्रेक्षितः धर्मोतिरस्यापि निरूपकः सुदापद्भुतिः यथाचंद्रधुनदीपु
 डराकृतारोपफलकसदायधर्मस्यचंद्रत्वस्यापद्भवः यथावा अकंकेपिशर्षकिरजलमि
 धः पंकपरेमेनिरसारंगः कतिचिच्चसंजगदिरे अद्यायमे अन्यरे इदोपदलिते इनाल
 शकलश्यामंदरोदश्यतेतत्सां इनिशि पातमं धत मसंकुल्लिख्यमालोक्यते अतोत्प्रेक्षि
 कधर्माणामपद्भवपरपक्षलोपन्यासादर्थसिद्धः सर्वयुक्तिपूर्वमेव उच्यते हत्वपद्भुतिः
 नंडस्त्रात्रोन निश्चयसिद्धीरोक्तेयमुक्तिः अत्रचंद्रवतावृत्तने शिष्यत्वयुक्तिन्याचंद्रत्व
 सूर्यत्वापद्भवोवडवानलत्वारोपार्थः यथावा मंधानभूमिधूरमृत्तुशिलासहस्रसंघ
 दनत्रणकिणस्फुरतीडनध्या व्यापामृगः शशकइत्यतिपामरोक्तिस्तेषां पंचविदपितन

नहिप्रसक्तिः अत्रचंद्रमध्येमंथनकालिकमंदिरशिलासंघदनत्रणकिणस्येवव्या
 यादीनां संनवोनास्तीतिह्यायात्वापद्भवः पामरवचनलोपन्यासेनाविधुतः अन्यत्रत
 स्यारोपार्थः पर्यस्तापद्भुतिस्तसः नायं सुधांशुः किंतु हि सुधांशुत्रेयसामुखं यत्रकचिद्
 स्त्वित्वादीयधर्मनिरूपकः अन्यत्रवर्णनायेवस्तुनीतस्यारोपार्थः सापर्यस्तापद्भुतियु
 थाचंद्रचंद्रत्वविषयोवर्णनायेवस्तुनित्रेयसामुखेतदारोपार्थः यथावा हात्मारुहोने
 वविषं विषंरमाजनाः परंव्यत्ययमत्रमन्वते नापीपजागर्तिसुखेनतद्विवः स्मरंनिमां
 सुद्यतिनिद्रयाहरिः पूर्वोदाहरणेहेतुक्तिर्नास्त्यत्रतुसास्तीतिनेदः ततश्चपूर्वापद्भुति
 वदत्रापिद्विविधमितिदृष्टव्यं आतापद्भुतिरन्यस्यशंकायां भ्रांतिवारणे तापकरोतिसो
 लंपंजरः किन्नसखिस्मरः अत्रतापंकरातातिस्मरवृत्तांतैकचित्ततस्यज्वरसाधारण्यात्
 केजुबुध्यासख्याज्वरः किमितिपृष्ठनसखिस्मरइतितत्त्वोक्त्या भ्रांतिवारणकृते यथा
 वा नागरिकसमधिकोन्नतिरिहमहिषः कोमुनयतः पुच्छः नहिनहिकरिकलनोयंमु

अदंडो यमस्यानतु पुच्छं ॥ इदं संभवति पूर्विकायां जाला पद्धता वदाहरणं कविकल्पितं नोति
 मूला यथा जलानेयं वेणाकृतं कवकलायेन गरुलं गले कसूरायं सिरसी शशिरेखानकुसुमं इयं
 नूतिर्नागे प्रियविरहजन्मा धवलिमा पुरा राति क्रोधात्कुसुमशर किमा प्रहरसि गच्छ ॥ अत्र कवि
 ल्येनां तिर्जटाने यो मिसादि निषेधमात्रेणापूर्ववत्प्रासं न वात् दंडात्त्रतस्मात्प्रासोपमेय
 पमात्रे दं मेने सथाह न पमं सुख मे वेदं नष्टं गौ वल्लुषा इमे इति विस्मय साक्षात्प्रासोपमेय
 मतेति चेकापद्धतिरन्यस्य शंका तस्तथ्य निरुक्ते प्रकृत्यस्य पुदलनः कांत्किं हि न पूरः कस्यापि न ६
 कांत्तीति रदस्योक्ता वनेन श्रुतायां स्त्रोक्ते स्तास्योतरवर्णेनेत्य निरुक्ते चेकापद्धतिः यथाना
 यिकया नमसंखा प्रतिप्रकृत्य नमस्यदलन इति खनायकाय कवतांते निवेद्यमाने तदा कथ्यं कांत
 किमिति शंकितवती मनी प्रतिनहि न पूर इति निरुक्ते यथावा साकारं शिष्ययतिव्रणयसधरं
 नोतिरोमं च नागरिकः किं मिलितो नहि नहि हेमनः पवनः इदमर्थं योजनया तथ्य निरुक्ते उदाहर
 णं शब्द योजनया यथा पमेखनयने स्मरामि सततं जावो न वक्तुं तले नाले मुद्यति किं करोमि महि
 तेः कातो स्मिते विनमैः इत्युत्तरं प्रवचो विभाव्य सरुषा निरुक्तिं नो राधया लल्लः ससरमेव तस्य

४ त

३ मु

स्थ

पदाशनुकाडा विठः पातुवः सर्वमिदं विषयांतर उदाहरणं विषयैव यव्यवस्वातेदन योजनायथा
 वदंति जारहतां तं पत्यो धृती सखि चिया पतिबुधा सखा ततः प्रवृद्धास्मात्पूरयत् केतवा पद्धतिव्य
 त्तो व्याजये निरुक्तेः पदेः नियंति रारावा कांता दद्यात् केतवात् अत्रासत्यत्वा निधायिना केतव
 पदेन ने मे कांताः कटाक्षाः किंतु स्मरना रावा इत्य पद्धतः प्रताये यथावा रिक्ते पुस्तिकथया विनोदरे
 पु मध्याह्नं जित मदात पता पत प्राः स्कंधो रोहित दवाग्नि शिखा कलेन जिह्वां प्रसार्य तरवोजल मप
 यंते संभावना स्यादुत्प्रेक्षा वस्तु हेतु फलात्मना उक्तानुक्ता स्य दाघात्र सिद्धा सिद्धा स्य दे परा धूम स्तोमं
 मतेः शंकेका का विरह शुषाणां लिपता वत मोगानि वधंती वां जने न नः रत्नो तवां प्रिय उखो बुविवा
 खे पण ध्रुवं ॥ त्वमुखा ने छ यानुनं पजे वै रायते शशा मध्यः किं कुचयो ह्यै वद्धः कनक दामनिः
 प्रयो जेत्य देने स्य प्राप्नुतो येत पस्पति अन्यधर्म संबंध निमित्ते नान्य स्यात्पता दात्म्य संभावना
 मुखेका साच वस्तु हेतु फलात्मना चरत्वेन त्रिधा तत्र वस्तुनः कस्य चिद्वस्तु तत्र तादात्म्य संभा
 वना प्रपमा स्वरूपोत्प्रेक्षा पुच्यते अहेतो ही तु भावेना फलस्य फलते नोत्प्रेक्षा हेतुत्प्रेक्षा फलो
 त्प्रेक्षा पुच्यते तत्राधा त्वरूपोत्प्रेक्षा उक्ते विषयानुक्त विषयाचेति द्विविधा परे हेतु फलोत्प्रेक्षा

त

४ ज्व

तेरपि

सिद्धविषयासिद्धविषयतया प्रत्येकं द्विविधे एवं धर्मेण मुत्वे साणां धर्मस्तोमेसादिनिर्गमिणोदा
 हरणानि रजनीमुखे सर्वत्र विस्तृतस्य तमस्तोमेसादिप्रतिरोधकत्वादिधर्मसंबन्धेन गम्यमा
 नेन निमित्तेन सद्यः प्रियविद्यदित्तसर्वद्विषास्थित कोकांगनाहृदयगतप्रज्वलित्यदिरदान
 लधर्मस्तोमतादात्म्यसंभावनास्वरूपोत्प्रेक्षा तमस्तोविषयस्योपादानादुक्तविषया तमो
 व्यापनेन सन्नतः प्रवृत्तिरूपयत्नं सकलवस्तुसांश्चमालिनीकरणेन निमित्तेन तमः कृतकतादात्म्या लेपन
 त्रेक्षा नञः कृतकांजनवर्षणतादात्म्यात्प्रेक्षाचानुक्तविषयास्वरूपोत्प्रेक्षा उक्तयत्रापि विषय
 भूतस्य तमोव्यापनेन सन्नतपादानात् नन्वत्र तमस्तोव्यापनेन निमित्तेन लेपनकृततादात्म्यात्प्रे
 क्षानञोभूयत्नं गाढनिलासव्याप्तयेन निमित्तेनांजनवर्षणतादात्म्यात्प्रेक्षाचेति उत्प्रेक्षाद्व
 यमिदमुक्तविषयमेवास्तु मैवं लिपतिवर्षितायाख्यातयोः कृतवाचकत्वे पित्रावप्रधानमाख्या
 तमिति स्मृते धर्तृक्रियाया एव प्राधान्यत्वेन तदुपसर्जनत्वेनावितस्य कर्तृरुत्प्रेक्षायास्तु या
 न्यत्रान्वयासंनवात् अतएवाख्यातार्थस्य कर्तृक्रियापसर्जनत्वेऽन्यत्रान्वयासंनवादेव हेतोस्त
 स्योपमायासुपमानतयाऽन्योपि दंडिना निराकृतः कर्तृयद्युपमासंनवात् न्यूनतो लोत्रि
 यापदे स्वक्रियासाधनव्यग्रोनालमन्यध्वपेक्षितुमिति केचित्तु तमोनेन सौविषययोस्तक

त्वकलेपनवर्षणरूपधर्मोत्प्रेक्षाकः तन्मतेस्वरूपोत्प्रेक्षायाधर्मोत्प्रेक्षाधर्मोत्प्रेक्षाचेत्येत
 द्विविधं दृष्टव्यं चरणयोः स्वतः सिद्धेरक्तिमिव स्मृतौ विज्ञेयत्वं न हेतुरित्यतोऽप्येहैतस्य हेतुतो
 नावेन संभावनाहेतुत्प्रेक्षा विज्ञेयत्वं सत्यविषयस्य सत्तासिद्धविषयाचक्षुष्यविशेषेसा
 नाविकेनापिकावदनेकांति प्रेक्षानहेतुरितितत्रापि हेतुत्वसंभावनाहेतुत्प्रेक्षा वस्तुततप
 द्या अनावादसिद्धविषया मध्यः स्वयमेव कुचो धराते ननु कनकदासबंधनत्वेन अथैव सि
 तायाः वलित्रयशालिताया वलादिति मध्यकर्तृककुचधृतेः तत्फलत्वेनोत्प्रेक्षासिद्धविषया
 फलोत्प्रेक्षानलनस्य जले निमज्जावस्थिते उदासतपस्तेनाध्यवसितायाः कामिनीचरणस
 मुज्य प्रातिर्न फलेतस्याः गगनकुसुमायमानायास्तत्फलत्वेनोत्प्रेक्षा एव सिद्धविषया फलो
 त्रेक्षा अनेनैवोदाहरणं तत्राणि बालेऽप्येव क्रान्त्यविकासावात् बकः पलाशान्यतिलोहिता
 निसद्यो वसंतं न समागतानीनखक्षतानीव वनस्थानीं अत्र पलाशमुकुलानीव कृतलौहि
 त्यसंबन्धेन निमित्तेन सद्यः कृतनखक्षततादात्म्यसंनवाना उक्तविषयास्वरूपोत्प्रेक्षा एवोदा
 हरणे निमित्तभूतधर्मसंबन्धोगम्यः उदाहरण इति नेदः नन्विदं शब्दस्य सादृश्यपरत्वेन प्रसि

ऊर्ध्वरत्नाङ्गपमेवासु लिपतिवेसुदाहरणे लेपनकर्तृरुपमानत्वाद्देस्यत्रियोपसर्जनत्वं वक्ष्यते
 खल्वना नामन्योपसर्जनत्वं स्योपमाबाधकस्याभावात् ॥ उच्यते उपमाया यत्र कचिस्थिते रपि
 नखल्वेते सहवत्तुं शक्यतया वसतं नायक समागतवने स्थलिसंबाधित्वस्याविशेषणस्यानपे
 क्षितत्वादिदुतुतडपादानं पलाशमुकुलानां नखल्वेतादात्म्यसंभावनायामेव शब्दमवस्थाप
 यति तथा त्वेव तद्विशेषणसाफल्यत् अस्तीच संभावनाया अपावशब्दः डुरेति छेन्न देवदत्त इवा
 जातिपिनेष्टावतरंगाग्रैः समुद्रफेनचंदनं तदादायकं रिरिडु लिपितावदिगंगना अत्रतरंगाग्रैः
 फेनचंदनस्य प्रेरणं फलतयोत्प्रेक्षते समुद्राडमित्येव च इत्यप्रथमं समुद्रदूरप्रसृतानां के
 रलोदितं व्यापनं च समुद्रोपात्त फेनचंदनकृतं तद्वेपनत्वेनोत्प्रेक्षते उक्तं यत्र क्रमेण समुद्रदूर
 रप्रातगत फेनचंदनपुञ्जीनवनं दिशंधवलिसाच निमित्तमिति फेनचंदनप्रेरणकरव्यापनयावि
 षययोरनुपादनादनुक्तविषयस्वरूपोत्प्रेक्षे येषां तु पातयो समुद्रचंद्रयोरेव तत्कृतं कशेषण
 लेपनरूपधर्मोत्प्रेक्षे निमित्तं तेषामेतेषु वेदिरणे धर्मिणा धर्मांतरतादात्म्योत्प्रेक्षा इह तु धर्मि

ह

लिधर्मसंसर्गोत्प्रेक्षेति हेतुवर्गनव्यः रात्रौ रेवेदिवाचं दोरभावादि वसः प्रभुः नूमो प्रतापयश
 सी सृष्टवान्सततोदिते रात्रौ रेवेदिवाचं इत्येवाभावः संनपि प्रतापयशसो संर्गनहेतुरिति
 तस्य तद्धेतुत्वं संभावनासिद्धविषयाहेतुत्वेना विवस्वताना यिशतेवमिआः स्वगोसहस्रस्य
 समंजनानां गावोपिनेत्रापरनामधेया स्तेनेदमाध्यं खलुनांधकारैः अत्र विवस्वतस्वकिरैः
 सहजनलोचनानां नयुनमसदेवरात्रावोध्यं प्रतिहेतुत्वेनोत्प्रेक्षते इत्यसिद्धविषयाहेतुत्वेनाः
 पुंरविधुर्वदयितुं पयोधेः शंकेयमेलांकमणिं कियति पयोसिद्धो गिप्रियविप्रयोगे सशोक्को
 कानयेन कियति अत्र चंद्रकृतं समुद्रस्य वरुणं सदेवतदातेन कृतं स्य चंद्रकोतेशा वरुणस्य कोत्रो
 गणावाथ आ वरुणस्य च फलत्वेनोत्प्रेक्षते इति सिद्धविषया फलोत्प्रेक्षा रपस्थितानां परिवर्त
 नायपुरातना नोमिव बाहना नो उक्तौ तुरगो नूमा तुरगात्तमाना दिशि प्रतस्थे रविहतरस्या ॥
 अत्रोत्तराणस्याप्यपरिवर्तने मसदेधफलत्वेनोत्प्रेक्षते इत्यसिद्धविषया फलोत्प्रेक्षा ॥ म
 न्यशंकेध्रुवप्रायो नूनमित्येवमादिभिः उत्प्रेक्षा यन्मते शब्दरिवशब्दोपि तादृशः इत्युत्प्रेक्षा
 व्यञ्जकत्वेन परिगणितानां शब्दानामप्रयोगे गम्योत्प्रेक्षाः यथा त्वकात्तिनिमण्णाता विव

शस्वर्गनिर्गममिति रूपकातिशयोक्तिः स्यान्निर्गमार्थाध्यवसानतः फलश्रीलोत्पलहं दानि सरंति
 शिताः शराः विषयस्य स्वशब्देनोत्पन्नं विनापि विषयवाचकेनैव शब्देन ग्रहणं विषय निर्गमं
 तत्पूर्वकं विषयस्य विषयिरूपं तथाध्यवसानमाहार्यनिश्चयः तस्मिन् सति रूपकाति शयोक्तिः
 यथानीलोत्पलशरशब्दान्यालोचनयोः कटाक्षाणां च ग्रहणं निर्गमपूर्वकं तद्रूपताध्यवसानं
 या वापीकापि स्फुरति गगने तत्परं सूक्ष्मपद्या सोपानात्मा मधिगतवती कांचनी मंडनीली अथ
 शैलौ सुकृति सुगमौ चंदनचूने देशौ तत्रत्यानां सुलभममृतं सन्निधाना सुधांशोः अत्र व्याप्यादि
 शब्देनातिप्रचुरतपो निर्गमो अत्रातिशयोक्तौ रूपकविषयं रूपकदर्शितानां विधानमिहापि
 संभवोक्तात्यतिदेशेन प्रदर्शनार्थं तेनात्राप्यनेनातिशयोक्तिः स्तुत्यातिशयोक्तिरिति द्विविध्यं
 त्रायाधिस्य न्यूनतादिकं नागश्चेति सर्वमनुसंधेयं यथावा सुधावदग्रासेरुपवनचकोरस्तु
 तः किरन्योक्ता मखालवलि फलपाकप्रणयनी उपप्राकाराग्रप्रहेलुनयनेन कयमना गता
 काशेकोयंगलितहरिणः शीतकारणः अत्रकोयंगलितहरिण इत्युक्त्या प्रसिद्धवद्वाङ्मयः तत
 उत्कर्षश्च गर्तकृतः एवमन्यत्राष्टुहनीय यद्यप्युक्तिर्गर्तत्वं सैव सा पद्धता मता तत्सुक्तिपुसु

११

धारजन्मनाः पश्यंति तां विधौ अत्र तत्सुक्तिमाधुर्यमवामित्यतिशयोक्तिः चंद्रमंडलस्थममृतं
 ननवतीत्यप्युक्तिर्गताः यथावा मुक्ताविडुममंतरामधुरसः पुष्पपरं धूर्वहंप्रालेयद्युतिमंडलं
 खलुतयोरेकासीकानां त्वे तच्चोदचतिशंखसूड्ढिनपुनः पूर्वाचला न्यंतरेतानीमानिविकल्प
 यंतितदमेयेषां न सादृश्ये अत्राधररस एवमधुरसः इत्यतिशयोक्तिः पुष्परसेनमधुरसरति
 अपरुतिगर्ता अलंकारसर्वस्वकृता स्वरूपोत्प्रेक्षायां पद्धवत्सुक्तं गता सुतारंति मिधुनेन ससं
 नमं पौरविलासिनापु यत्रोद्धसत्येन तनिबलेन मुक्तादहा सेव विनातिशिप्रा इतिततस्त्रिया
 नेवनेदः यत्रत्रमुदस्या पद्धतिगर्तत्वं मुक्तं यत्र न ततिलमपद्धतं तत्रैवाहहा सत्त्वोत्प्रेक्षादिद
 वपयस्तापद्धतिगर्तत्वं इंदुमंडलाप्रवपद्धतस्यामृतादेः सूक्त्यादिषु निवेष्टान् इदंच पयस्ताप
 द्धतिगर्तत्वं मुत्प्रेक्षाया मपिसंभवति तत्रस्वरूपोत्प्रेक्षायां यथा जानेति रागादिदमेव विंबं वि
 वस्य च व्यक्तमिना धरत्वं तयोर्विषेशावगमाक्षमाणं नान्निप्रमो नूदनयोजनानां अत्र प्रसिद्ध
 फले विंबतामपद्धत्यातिशयेन निमित्तेन दमयत्यधरेत इत्येता पयस्तापद्धतिगर्ता गहवृत्तं
 यां तद्रत्वं प्राप्तिहेतुमेतादाहरण एव दृश्यते तथा धकारेणाध्यदेतुल्यमपद्धत्यततन्नि

३

वेशितं फलोत्पत्त्यां यथा रविनो गतः प्रधानतश्च दान्वाधितुं भवं सरो विरातिन स्नातुं ग
 जस्नानं हि निष्कलं अत्र गजस्य सरः प्रवेशं प्रति फले स्नाने फलत्वमपकृत्य पक्षवाधनेन तन्निवे
 शितं अले मनया प्रसक्त्यानु प्रसक्त्या प्रकृतमनुसरामः नैदकातिशयोक्तिस्तस्यैवान्यत्र
 वर्णनं अन्यदेवास्य गान्ध्या मनुष्येयमहापतेः अत्र लोकप्रसिद्धगान्ध्याय नैदपि नैदवर्णितः
 यथावा अन्येयं रूपसंपत्तिरन्यो वेदगंधधोरणी नैषानलिनपत्राक्षी सृष्टिः साधारणी विधेः
 संबंधातिशयोक्तिस्त्यादयोगे योगकल्पनं सौधाग्राणि पुरस्यास्य स्पृशंति विधुमंडलं यथावा
 कतिपयदिवसैः कथं प्रयायात्कनकगिरिः कनवासरावसानः इति मुदमुपयाति चक्रवाकी
 वितरणशालिनिवाररुद्धदेवे अत्र चक्रवाक्याः सूर्यास्तमयकारकमहामेरुक्षयसंतावना
 प्रयुक्तसंतोषासंबंधे पितृसंबंधो वर्णितः योगेययोगसंबंधातिशयोक्तिरिति रीतिर्यते त्वयिदा १२
 तरिराजेंद्रस्वर्जमानाद्रियामहे अत्र स्वर्जुमेषादरसंबंधे पितृसंबंधो वर्णितः यथावा
 अनयोरनवद्यांगस्तनयोर्जुममाणयोः अवकाशेन पर्याप्तस्ववर्जकलतातर अत्र मातिश
 योक्तिः स्यात्सहस्रेतुकार्ययोः आलिगंतिसमं देव्यां शराश्च पराश्रते अत्र मैथ्यायदाशर

संधानं तदानीमेव शत्रवः क्षितौ पतंति इति हेतुकार्ययोः सहस्रवर्णितं यथावा मुंचति मुंचति
 कोशं जतिनति प्रकंपमरिबर्गः हस्मारवारखड्गेत्यजतित्यजतिहमायासु अत्र खड्गस्य को
 शस्यागादिसमकाल एवरिपूणा धनगृहसागादिवर्णितः चपलातिशयोक्तिः स्तुकार्यहेतुप्रस
 क्तिर्न यास्यामित्यदिनेतन्वावल्लयोऽवडमिका अत्र नायकप्रवासप्रसक्तिमात्रेण योषितो
 निकाश्यकार्यमुखेन दर्शितं यथावा आदातुं सकृदाक्षेतेपि कुसुमेहस्ताग्रमालोहितं लाहारे
 जनवातेयापिसहसारकृतं तलं पादयोः अंगानामनुलेपनस्मरणमथ संनखेदावहंताधार
 दशः किमन्यदलकामोद्योपि नारायते यथावा यामिनयामिति धवेवदति पुरस्तात्तलेन
 तन्व्याः गलितानि पुरोवल्लयान्यपराण्यपितृपैवदलितानि असंतातिशयोक्तिस्तु पोवापि
 र्यव्यतिक्तेमे अयेमानो गतः पश्चादनुनीता प्रियेण सा यथावा कवीश्वरामांसन्प्रथमतरमे
 वंगणमुवश्वलङ्गासंगाकुलकरिमदासोदमधुराः अमी पश्चात्तेषामुपरिपतितारुद्र
 पतेः कटाक्षोक्षीरोदप्रसरडुवाचासहचरा एतास्तिस्त्रोथतिशयोक्तयः कार्यशौघप्रपत्या
 यनाथः वर्यानामिनेरेषां वाधम्येकतुल्ययोगिता संकुचंति सरोजानि खेदिणावदनानि

93

आहोरेवस्थानि पूरणा यानि पूर्वोदाहरणं स्मृति पर्यवसायि इदं च निंदा पर्यवसायि निन्दे इयं
 सरस्वती कंठान्नरणात्तुल्ययोगिता गुणोत्कृष्टैः समीकृत्य वचो न्यातुल्ययोगिता लोकपालो य
 नः पाशी श्रीदः शक्रोन्नवानपि अन्नवर्णनीयोरजाशक्रादिभिरुल्लेखितेन समीकृतः यथावा
 संगतानि नृगास्त्रीणां तडिद्विलसितान्यपि ह्यलक्ष्यं न तिष्ठति घृणारब्धान्यपि स्वयं पूर्वत्र
 स्मृतिरिदं निंदा इयं काव्यादर्शदर्शिता इमां तुल्ययोगितां सिद्धिरिति केचिच्च वज्रकूः यदाह जय
 देवः सिद्धिरित्यातेषु चेन्नाम काव्ये ते तुल्यतां कृणोतु वामे वेदविख्यातात्वं बलेर्जलधीर्जलैरिति
 मैतांतेरघ्नवत्तुल्यमा एदीपकमेव वदन्ति वर्णवर्णानां धर्मोदापकं बुधाः देवतातिकल
 प्रनायेन मदीपतिः प्रस्तुता प्रस्तुतानामेकधर्मनिधोदापकं यथा कलुषनरपालयोः प्रस्तुता
 प्रस्तुतयोः तानि क्रियाचयः यथावा मणिः शालोद्भातः समरविजयी इति दलितो मदीपति
 नागः शरदिसरितः श्यामपुलिनाः कलाशेषश्चन्द्र सुरतः इति तत्कालवनिता तस्मिन्नाशोभने
 गलितविभवाश्चार्थिषु नृपाः अत्र प्रस्तुतानां नृपाला मप्रस्तुतानां मर्यादीनां शौनैकधर्मनि
 यः प्रस्तुतैकनिष्ठः समानोधर्मः प्रसंगादन्यत्रोपकरोति प्रसादार्थमाशेषितो दापोरथ्याया
 निवेदिनापसादर्यादापकं संताप्य चेति इवार्थेकप्रत्ययः यद्यपि सुवर्णपुष्पां पृथिवीचिन्व

तिपुरुषास्त्रयः शूरस्वकृतविद्यश्च यश्च जानाति सेवितुमिच्छति तत्र प्रकृतता प्रकृतानां युगप
 दुर्मान्वयः प्रतिज्ञातिमदेन जाति कुल न इत्यत्रा प्रकृतस्यैव प्रथमं धर्मान्वयः तथापि प्रा
 संगिकत्वं न हायते वस्तुगत्या प्रकृतोद्देशे व प्रवृत्तस्यैव वर्णस्या प्रकृते च न्यात न हादाप
 स्य रथ्या प्रासादयो युगपदुपकारकत्वेन जानात्रार्थं अपि तस्याप्युपस्था त्तिथिः परिबध्ना
 न च प्रासंगिकत्वं हायते तुल्ययोगितायां त्वेकं प्रकृतमन्यदप्रकृतमिति विशेषाग्रहणात् सर्व
 देशे नैव धर्मोक्तिरिति विशेषः अयंचानयोरपरो विशेषः उन्नयोरनयो रूपमालंकारस्य गम्य
 त्वाविषये यत्रा प्रकृतमुपमानं प्रकृतमुपमेयं इति व्यवस्थितः उपमानोपमेयभावस्तत्र
 तु विशेषाग्रहणादेविकृत्स्न इति त्रिविधं दापकावृत्तौ न वेदावृत्तिदापकं वर्षसुदकमालेयं
 वर्षस्यैवावृत्तं शर्वश उन्मूलनिकेदवानि स्फुटनिकुटजोद्भवाः साधनं निजातकास्तदा साधनं नि
 शिखावलाः दापकस्थाने कोपकार्यं तथा दापस्थानाय स्थशब्दस्यार्थस्यैवा उन्नयोवा आवृत्तौ त्रि
 विधमावृत्तिदापकं क्रमेण द्वित्रयेण दाहृणानि दर्शितानि यथा वा उत्कंठयति मेधानां मा
 लावर्गकलापिना मृनां चोत्कंठयत्यद्यमानं समकरध्वजः शमयति जलधर धाराचातकपू
 नां तृषं चिरोपतां सपयति च वधूला च न जलधारकामीनां प्रवासकृत् वि वदनेन निजितं

१४

वनीलायते चंद्रविंशमवधरे शूरविंदमपि च सुंदरि निलायते पाथसांपुरे एवंचावृत्तिनां प्र
 कृतता प्रकृतोत्तमः विषयत्वात्तावेपि दापककायापत्तिमात्रेण दापकव्यपदेशः वाक्ययोरेकसा
 मान्ये प्रतिवस्तुपमामता तापेन जाते स्वरः शूरस्वपेन राजते अत्रोपमानोपमेयपरवाक्य
 योरेकः समानो धर्मप्रत्यदिदृश्यते सा प्रतिवस्तुपमा प्रतिवस्तु प्रतिवास्यायुतिपमा समानधर्मो
 यस्य मित्युत्पत्तेः यथात्रैव जाते राजत इत्येक एव धर्म उपमानोपमेय वाक्ययोः प्रत्यक्षं निजपादा
 भ्यानिर्दिष्टः यथा वा स्थिराशेलागुणवतां खलु बुध्यान्वाध्यते रत्नदापस्थादिशिखावासाया
 पि न नाशयते यथा वा तवामृतस्य दिनिपादपंकजे निवेशितात्मा कथमन्यदिच्छति स्थितेरवि
 देमकरंदनिर्नरे मधुव्रतेने शूरसंहिवाहोः अत्र यद्युपमेयवाक्ये निष्ठा उपनवास्ये अवीहेता
 धर्मभेदः प्रतिज्ञाति तथापि वाक्यमात्रस्यावर्जनीयस्य प्रतिशोधान इत्यादिवा पूर्वकं प्रतिषे
 धाय मनिद्यापयव सित एवति धर्मक्यमनुसंधेयं अथावृत्तिः प्रकृतानां प्रकृतानां वा प्र
 ति वस्तुमातु प्रकृतता प्रकृतानां मिति विशेषः अयंचा परो विशेष आवृत्तिदापकं वैधर्म्येण
 न संभवति प्रतिवस्तुपमानु वैधर्म्येणपि संभवति यथा वा विद्वानेव विज्ञाति द्विद्वान् परिश्रमे

न हि बंधविज्ञानातिगुर्वी प्रसवे वेदनां यदि संतिगुणाः पुंसां विकसंसेवते स्वयं न हि कस्तशका
 मोदः शपथेन विज्ञायते चेद्विब प्रतिविबलं दृष्टान्तस्तदलेहति त्वमेव कार्त्तिमान् राजन विधु
 रेव हि कांतिमान् यत्रोपमानोपमेयवाक्ययोर्भिन्नावेव धर्मो विव प्रतिविब भावेन निर्दिष्टो त्वदृष्टा
 तः त्वमेव कार्त्तिमानित्यत्र कार्त्तिकोऽसौ विव प्रतिविब भावः यथावा कामं नृपाः संति सदस्त्रशोभ्य
 राजन्वतामाकुरनेन नू मित्रचत्रता राग्रह सकृन्नापि ज्योतिष्मती चंद्रमसौ वरान्निः यथा देवा वा
 चमुपासन्ने हि वेदवः सारंतु सास्वतं जानाते नितरा मसौ गुरुकुल्लिष्टो मुशरिकविः ॥ अन्धी
 लंघिते एवानरजटैः किं त्वस्य गंजारता मापाताल निमग्न पावस्तनुर्जनाति मंथावलः न च
 त्रतोपमानोपमेयवाक्ययोर्भिन्ने कएव धर्म इति प्रतिवस्तुपमायुक्ता मेव अने तने मंशा चले
 ज्ञानस्य बाधितत्वेन तत्र ज्ञानातीत्यनेन सागरांधः स्थलावधिपर्यंतं संस्थशमात्रस्य विवक्षित
 त्वात् अत्रोदाहरणे यदाह त्रिदोषकाद्विशेषः पूर्ववत्प्रस्तुता प्रस्तुत विधायक लोदृष्ट्यः
 वेधमेषां ययं दश्यते कृतं च गदात्रिमुखं मनस्त्वया किमन्यदेवं निदताश्च नो द्विषः तमां
 सि तिष्टंति हि तावदुमान्या वदायात्क द्वादिमोलितां वाक्याथो स दृशो रेकारोपा
 नि दशति ॥ यदाहुः सोम्यता सेयं पूर्णे दोरकं लंकेता अत्र हतुरुपसोम्यत्वस्याममेयवाक्याथः

ल६

१५

स्वर्णदोरकलंकत्वस्योपमानवाक्यार्थस्य च यत्र ज्योमेकारोपः यथावा अदृश्यरुदितं कृतं शवशरीरमु
 द्रितितं स्थले ज्ञमवरोपितं सुचिरं मुखरेव धितं च पुच्छमवनामितं बधिरजापुंलतो धतो धमुखदर्पणो
 यदबुधोजनः सेवितः अत्र बुधजनसेवाया अदृश्यरोदनादानो यत्र ज्योमेकारोपः पदार्थवृत्तिमप्येव
 वदस्यन्तां निदर्शनां त्वनेत्रयुगलं धृते लीलां नीलां बुजन्मनो अत्र नेत्रयुगले नीलां बुजगतलीला
 पदार्थोपो निदर्शना यथावा वियोगगोडकाराणां योगंडतल पांडिमा अदृश्यत सखज्जरी मेजरग
 नरेणुषु पूर्वस्थितुदाहरण उपमेय उपमान धर्मोपः इह तु उपमाने उपमेय धर्मोप इति ले
 दः उन्नयत्रापि अन्य धर्मस्यान्यत्रा संनवेन तत्सदृश धर्मोपे पादोपमेय पर्यवसानं तुल्यं इयं पदा
 र्थवृत्तिनिदर्शनाल लितोपमेति जयदेवेन व्यवहृता यद्यपि गोडकाराणामपि श्लोकः प्राचीनैर्वा
 क्यार्थवृत्तिनिदर्शनाया मुदा कृतः तथापि विशिष्टयो धर्मणो रेकारोपो वाक्यार्थवृत्तिनिदर्शना
 उपमानोपमेययोरन्यतरस्मिन्नन्यतर धर्मोपः पदावृत्तिनिदर्शनेति व्यवस्था माप्रित्यास्मा
 निरयमिहोदाकृतः एवं च त्वयि सति शिवदानमुस्मदन्य धितो ना मितरमनुसरंतो प्रतिवि
 वदर्शयंतोऽर्थमुद्रां चरमचणधानेडग्रहं दाधुक्रामाः करनमनुसरामः कामधेनौ स्थितायां

दोभ्यांमन्वितातिताषितसुषुबस्वत्सुलाएवमित्यादिषुवाक्यनेदाभावेपिवाक्यार्थवृत्तिरेवनिदर्श
 नाविशिष्टयोरेकारोपसजावात्वाक्यार्थोसदृशयोरितिलक्षणवाक्येवाक्यार्थोद्वेनविंव
 भावापन्नवस्तुविशिष्टरूपयोः प्रकृताप्रकृतयोर्विवक्षितत्वात् एवराजसेवामनुयाणामसिद्धाव
 लहेनं पंचाननरागोव्यालावेदनचुंबनमित्यत्र प्रकृताप्रकृतयोरेक दोषात्रेपिवाक्यार्थनिदर्शना
 पाःनक्षितिः नयोर्विव प्रतिविंवभावापन्नवस्तुविशिष्टव्यापाररूपत्वात्॥ अतएवनिदर्शनायाःरूप
 काहेदःरूपकेषुविशिष्टयोरेवमुखचंद्रादिकयोरेकारोपः अंग्रिदंडोहरेरुधंमुस्तिप्रोवालिनिग्रह
 विधिविष्टरपत्रस्यमालदंडोमुदस्तनः इतिविशिष्टरूपकोदाहरणेपिनविंवप्रतिविंवभावापन्न
 वस्तुविशिष्टताविधातुविष्टरकमलस्तिष्टवरूपसाधारणधर्मवैजासंपादनार्थमेवतत्रविशेष
 णोपादानात् यदातुःसौम्यनेत्यादिनिदर्शणोदाहरणेषुदातुपूर्णेदादानामानंदकरत्वनिवात्रविश
 षण्योःविंवप्रतिविंवभावात् यत्रतुविषयविषयिविशेषणानांपरस्परसादृश्येनविंवप्रति
 विंवभावोस्ति ज्योत्स्नाभस्मब्रह्मध्वला विभतीराकाश्यायं तर्धानि व्यसन्नरसिकायाः क्रियं
 दापादापन्नमतिदधनाचंद्रमुद्राकपालेन्यस्तंसिद्धांतं परिमललांबनस्यछलेनेतिसावयकस्तु

वृत्तिः

१६

पकोदाहरणे तत्रापि विषयविषयिणेस्तद्विशेषणानांच प्रत्येकमेवैकारोपः ननु ज्योत्स्नादिवि
 शिष्टरात्रिरूपविषयस्य न स्मादिविशिष्टकापालिकीरूपविषयिणश्च विशिष्टरूपेणैकारोपो
 स्ति तस्माज्जसेवामनुयाणामित्यादावपिवाक्यार्थः वृत्तिनिदर्शनेनात्कृतं मतातेरेतिहपदा
 र्थवृत्त्येवनिदर्शनाभावात् अपरांबोधनप्राक्तः क्रिययाः सत्सदृशयोः नश्येदाजाविरोधीतिहा
 लंचंद्रोदयतमः उदयनेवसवितापनेषपयतिश्रियं विभावयन्समृद्धानां प्रलसुहृदनुग्रहं
 स्यचिकेचिक्रियया विशिष्टस्य स्वक्रियया परान्प्रतिअसतः सतोवार्थस्यबोधनं यद्विवध्य
 तेतदपरां निदर्शनामाहुः असदर्थबोधने पूर्वदिंसदर्थबोधने उत्तरादमुदाहरणं तत्रनश्येदिति
 बोधयदितिवक्तव्येबोधयदिसस्यगम्यमानत्वादप्रयोगः ततश्चराज्ञाचंद्रोसहनिरुध्यस्वयं
 नाशक्रियाविशिष्टं तमः स्वकीयमाभाशक्रिययादृष्टं तत्तत्तयाः योप्येवंराजविरुद्धश्चेन्नश्येदिति
 ष्टपर्यवसापिनसुखं बोधयदेवनष्टमितिबंधनादसदर्थनिदर्शनात्तथाउत्त
 रस्तीकेसवितास्वादयसमयमेवपश्येत्पुलस्मीमादधानस्तयापुलस्तस्याधानं
 क्रियया परावतिसमृद्धानां प्रलसुहृदनुग्रहं वेतिश्रेयस्करमर्थबोधयानिव

इति सदर्थनिदर्शना। यथा उक्तं तं पदमवाप्य यो लघुहेतुयेव स यतिरिति श्रुतं
 शैलशेषतः एव त्रकणश्चाकुरुत कतयते सधः अत्र गिरिशिखरगतो वृष्टिः वि
 दुक्कणो मंदमारुतमात्रेणापि कं पितेः पतन्तुं वोरुक्तं तं पदप्राप्तिः तपनहेतुरिति
 असदर्थबोधयन्निबद्ध इत्यसदर्थनिदर्शना चूडामणिपदे धत्ते यो देव रविमागत
 सतां को दिति ये पिति बोधयन् नरु मे धिनः २ अत्र समागतं रविशिरसा सतावय
 नुदयाचलः स्वनिष्ठधारविधारण क्रियमासमागतानां सतामेव गुरु मे धिति शति
 थ्यं कार्यमिति सदर्थबोधयन्निबद्ध इति सदर्थनिदर्शना अत्र केचिदाक्यायवृत्ति
 पदार्थवृत्तिनिदर्शनादप्यमसंनवदस्तु संवंधनमिति तृतीयास्तु संनवदस्तु संव
 धनेति यवहरति तथा हि आद्यनिदर्शनापां वा सार्थयो दर्शनायामपि अन्यधर्मो
 न्यत्रां संनवदधर्मिणो साम्ये पश्यन्त्यति तृतीया निदर्शनायां त्विच्छ्रियया पश्यन्
 तिसदर्थबोधनं संनवदेव स मतां गतीं करोति बोधयन् नरु मे धिन इत्यादौ कारि
 षो गिरिध्या पयतातिवत्समधाचिरुणोचः प्रयोगस्ततश्च यथा कारिषो गिरिः शता
 पनयने न वद्ध न वद्ध यन स मपीकरोति एवं वरुणमिहः पवते स्वयमयमानना
 वेन गुरु मे धिन उक्तबोधनसमर्थान् कुरुते मते यथा यं पवतेः स भागत रविशि

क्रतोसूर्यमंडलं प्राप्य तंतरं ताविविरजानद्यतिक्रमणानंतरमेव सुदुस्तु सुकृतं संक्रणं क्रयते
 तथा पिशारिकशाले सूर्यमंडलं प्राप्य तंतरं ताविविरजानद्यतिक्रमणस्यार्थेव शातप्राप्ता
 वास्थापित इति तदनुसारेण विन्यस्य मिहिरं पोतित्युक्तं कार्यनिबंधनायुथानायत्तदं प्रिनख
 धावनतो यत्नान्तास्तकां तिलेषकणिकातलधिप्रविष्टाः ता एव तस्य मथनेन धानितव्यो नूनं
 समुद्रनवनीतपदं प्रपन्ताः अत्र न गवत्यादां बुज्ज्जालनतो यरुपायां दिव्यसरिति अलक्तकर
 सा दिव्यज्ञानां तया समुद्रप्रविष्टानां नखकांतिलेशकणिकानां पूरिणमतया संनवदमाने
 न समुद्रनवनीतपदं वाच्येन चंद्रणकार्यणतन्त्रकांतिलेषकणिकानां पूरिणमतया संनवदमाने
 साकमायः मधुना हंसस्य गवैरुलं संतापो यदि साध्यातां परचतैव चिंय मत्वं वरं अंगानामकठा
 रतापुदिदृशत्यायेव सामालुतीकोतीश्चैकमला किमत्र बहवाकाशापमालवता अत्र नायिका
 गतिमोक्षम्यादिषु वर्णनीयत्वेन प्रकृतपुहंसादिगतगर्वशांत्यादिरूपेण ओचित्येन संभाव्य
 मानानि कार्याणि क्रमेणाभिहितानि एतानि च पूर्वोदाहरण इव न वस्तु कार्याणि किंतु तत्तन्नी
 रीक्षणकार्याणि लज्जातिश्चायदि चेतसि स्यादसंशयं पर्वतराजं पुत्र्याः तं केशपाशं प्रसमीक्ष

कुर्यात्प्रियत्वं शिथिलं च मर्यः इत्याद्यदाहरणान्तरे तथैव स्यष्टं अंगानामकठोरते तितृती
 यपादे तु वर्णनायांगसो कुमारातिशयनो रक्षणकार्यत्वमपि नार्थो ह्येयमालती कठोरत्वे
 विवक्षितं प्रतियोगिविशेषोपेक्षकठोरत्वस्य तदकार्यत्वात् किंतु तद्वदेव इदमपि त्वदंग
 माद्वैदृष्टे इत्युदाहरणेतथैव स्यष्टं अर्थस्य कार्यत्व इव बुद्धेः कार्यत्वेपि कार्यनिबंधनत्वेन
 दायित इति तादृशान्यपि कार्यनिबंधना प्रस्तुत प्रशंसाया मुदा कृतानि प्राचीनैः वस्तुतस्तु
 दतिरेकोपि न दोषः न ह्यप्रस्तुत प्रशंसाया प्रस्तुता प्रस्तुतयोः पंचविध एव संबंध इति निय
 तं शक्यते संबंधान्तरे धृतिदर्शनात् यथा तापत्रयो शधवरस्य तव स्थितस्य निश्वासमद
 मरुता विबुधीकृतस्य एतेकडंगरचेया इव विप्रकाशजैवात् कुस्य किरणजगति च म
 ति अत्र ह्यप्रस्तुतानां च इकिरणानां जगवन्मंदस्मितरूपदिव्योषधधान्य विशेषकडं क
 रचयत्वात् प्रेक्षणेन जगवन्मंदस्मितस्य तत्सारतारुपः कोयुत्कर्षप्रतापतेन च धान्यके
 डंकरचपयोः कार्यकारणभावो दिसंबंधास्ति अतः सहो स्यादिकमपि संबंधान्तरमात्र
 यण्येव एवमुद्यमानोपमेयावाचित्यतत्र कविकल्पित कार्यकारणभावनिबंधनप्रस्तुत

२६

प्रशंसदशितिततो न्यत्रापि दृश्यते यथा कालिंदि ब्रूहि कुंजो ह्रवजलधिरहं नाम गृह्णा
 मिकस्माच्छत्रो मे निर्मदा हं त्वमपि वदसि मे नाम कस्मात्स यत्तामलिन्यं तद्विकस्माद
 नु न वसिमिलकज्जलमालवीनां नेत्रां मोहिः किमासां समजनि कुपितः कुंतलहोणि पा
 लः अत्र किमासां समजनि तिमालवीनां तथा गेहनस्य निमित्ते पुष्टे प्रियमरणरूपनि
 मित्तमना व्यापकुपितः कुंतलहोणि पाल इति तत्कारणं समन्निहितमिति कारणनि
 बंधना मालवान्प्रति पस्थितेन कुंतलधरेण किं ते निजिता इति पृष्टे तद्वधानंतरा वि
 जलधिनमंदा पुष्पांतररूपं कार्यमभिहितमिति अत्रैव कार्यनिबंधनापि पूर्वस्यां प्रश्नः
 शाब्द अस्यामार्थ इति नेदः प्रस्तुतं न प्रस्तुतस्य द्योतनं प्रस्तुतां कुरुः किं भृंगस्यो मा
 लयां केतक्या कटके द्या पुत्रं प्रस्तुतं न वर्णमानुना निमतमन्यस्त्वस्तुत द्योतते तत्र प्र
 स्तुतां कुरो लंकारः उत्तरादमुदाहरण इह प्रियतमेलसामुद्याने विहरंती काचिदंग
 प्रत्येवाहति वाचा यस्य प्रस्तुतत्वात् न चानामंत्रणयो मंत्रेण वाचा संनवाद् प्रस्तुतम
 ववाच्यमिदं स्वरूप प्रस्तुतावगतये निदिष्टमिति वाच्यं मोद्यादिना भृंगादावुप्याम

२७

नृणां स्य लोके दर्शनात् ॥ यथा ॥ कस्त्वमो कथयामि देव हतं कं मां विदिशा कोटं वैराग्या
 दिव वल्लि साधु विदितं कं स्मदिदं कथ्यते वा मना न वदस्त मध्यगत नः सर्वात्मना सवते न
 छाया पि परोपकार करिणी मार्गी स्थिते स्थापि मे इत्यत्र चेतनं प्रशोत्तर वती र्थगामं नृणां स्या
 त्यंतम संज्ञा विज्ञात्वा नावा त एव प्रस्कृत वाच्ये न भृंगो पालं न रुपेण पत्न्याः कुल वधाः सोद
 यो निमाना शातिन्याः क्रूर जने परिवृति उध्या पापो परवनिता यो विट सर्वस्वापहरण संकल्प
 इरासदासा वा वेश्या यो कैटक संकुल केतकी कल्या पाप्रियत मंप्रत्य पालं नो द्योतते यथा वा
 अन्धा सुता वा डुपम दुःस संहा सुभृंग लोर्ल विनोद यमनः सुमनो लता सुमाम ज्ञातरज सं
 कलिका मकाले व्यर्थे केदर्थे यसि किं न वमालिका याः अत्राशु धान मध्ये चरन्तं भृंगं प्रत्यु पालं
 भ इति वाच्यार्थे स्थापि प्रस्कृतत्वं इदं च प्रौढांगना सुविद्यमाना सुवालिकारत ये लेश यति का
 मिनाष्ट एवति कस्याश्चिदिदं ध्यायाः वचन मिति तं प्रत्यु पालं नो द्योतते यथा वा कोश द्वंदपि
 यंद धानि नलिनी कादं वचं नु कृते न ते कृत तान वं कोशल यं पुं स्त्रो किला स्वादितं इत्या के र्ण्य
 मिथः सखी जने वचः सा दीर्घा काया स्त उच्ये लां तेन चिरोदधे स्तन तटं विवाधरं पाणिना अत्र इ

यमिति नलिनी व्यक्ति विशेष निर्देशेन दीर्घिका या स्त इति अनेन वाच्यार्थः स्य प्रस्कृतत्वं स्पष्टं प्रस्कृतां
 तर द्योतने च स्वयमेव कविना आ विस्कृत मुत्तरां दे अत्राद्यो दाहरण योरन्याय देश धनि माह लोच
 नकारः अ प्रस्कृत प्रशंसा या वाच्यार्थे प्रस्कृतत्वा देवर्णनाय इति तत्र निधायामप यवसिताया
 तेन प्रस्कृतार्थ व्यक्ति रलंकारः इह च वाच्य स्य प्रस्कृतत्वेन तत्रा निधायामप यवसिताया मप
 सोदय वलेना निमता र्थ व्यक्ति ध्वनि रेवेति वस्कृत स्त अयमथ लंकार एव न ध्वनिरिति व्यवस्थि
 त चित्र मिमासायां तृतीया दाहरण स्य त्वलंकारत्वे कस्यापि न विवादः उक्तं हि ध्वनित्कृताश
 व्यर्थ शक्त्या क्षिमापि व्यंग्यार्थः कविना पुनर्यत्रा विक्रियते स्त्रोक्त्या सान्ये वालंकारः कृत्ति ध्वने
 रिति एतानि मारूप्य निबंधानां सुदाहरणानि संबंधान्तर निबंधानां नपि कथं विद्वान्य व्यंग्ययोः
 प्रस्कृतत्वं लंकारे तौ दाहरणीति दिक्षा नमु दाहयते रं त्रं शिवा कांचन संनिधत्ते विलोच
 ने ज्ञाप्रते म प्रमत्ते समान धर्मा पूर्वयोः सकाशे सखा भविष्यत्यचिर एव कश्चित् ॥ अत्र शि
 वसारूप्य मिव तद्वदशतया ते दाच्यं नाल लोचने मपि शिवरात्रि माहात्म्य प्रयुक्तत्वेन
 वर्णनाय मिति तत्सु विनवत्सं शिव सारूप्य गम्य पथा वा वदंती सिद्धं प्रबल कारो वेभार

तिमिरलिखितं देवैर्दत्तमिव नवानाकीरितं नो तु होमन्तः स्रवदन् सौंदर्यलदरी पशुवा
 हः स्रोतः सरणिरिव सीमंत सरणिः भ्रूवर्णनायत्वेन प्रसूताया सीमंत सरणिर्वदनसौंदर्य
 लदरी पशुवा हस्तोत्प्रेक्षणेन परिपूर्णं तदा कवसरिवाहकरणीभूता स्वस्थाने असातिवदन
 सौंदर्यसमृद्धिः प्रतीयते सापिवर्णनायत्वेन प्रसूतेव यथावा भंगाखंगि मृणालकांडमय
 ते नृगाविशेषां रुचं नासामौ क्लिक् मीडनील सरणिं आसातिना द्राहते दत्तेयं हिमवा
 लकापिकुचयोर्धत्ते ह्यं दीयतां तत्रायः पतितां बुवत्करतले धारां बुसंलियते भ्रूना
 पिकाया विरहा सहत्वातिशय प्रकटना पक्षता पचत्त कार्याणि मृणालमालिदान्यानि
 अपिवर्णनायत्वेन विवाहितानां तितलमुखेन संतापोगम्यः यत्र कार्यमुखेन कारणस्याग
 वतिरपिति वदन् न तत्राय मलंकारः किंतु नुमानमेव यथा परिस्नानं पानस्तनजघन
 संगोडनयतस्तनोर्मध्यस्थातः परिमिलनमप्राप्य हरितं इदं व्यस्त्रं यासं प्राशिषित
 पुजाक्षेयचलनैः कृशांग्याः संतापवदति नलिनी पुत्रशयनं ननु प्रसूतकायाभिमुखे
 न कारणस्य गम्यते मपि प्रसूता कुर विशयश्चेत् किंतहि पर्यायोक्तमित्याकांक्षायामा

ह पर्यायोक्तं तु गणस्य वचोभंग्यंतराश्रयं नमस्तस्मै कृतौ येन मुधाराङ्गवधूकुचौ यदेव
 गम्यं विवक्षितं तस्यैव नग्यंतरेण विवक्षितरूपादपि चारुस्वरूपेण केन विदुषांतरेण
 निधानोप्यायोक्तं उत्तरादमुदाहरणं भ्रूजगवत्वा सुदेवः स्वासाधरणरूपेण गम्यः राङ्ग
 वधकुचवैयर्थ्यकारकत्वेन रूपांतरेण स एवाभिहितयथावा लोकं पश्यति यस्यां छिः सप
 त्याग्रिन् पश्यति ताभ्यामपरिच्छेद्या विद्याविश्वगुरोस्तव भ्रूजोत्तमपतंजलिश्च स्वासाधा
 रणरूपाभ्यामगम्यो रूपांतरेण निहितौ यथावा निवेद्यतां हतसमापयंतो शरीशको
 म्रदिमाभिमानं पादोकिपदू रमिमौ प्रयासे निधित्सते तुच्छदयं मनस्ते आत्र किं यद्
 रंजिगमिषेति गम्यरावाथो रूपांतरेण निहितं यथावा देवं वंदन्त लघिशरधिदेव
 तासार्वभौमं व्यासप्रष्टा विदितं नुवन्ता पश्यवाहा धिवाहाः भूषापेटी नुवन्त मधरं पु
 करं पुष्पाटी शाटी पालाः शतं मुखं मुखं दन्तं दन्तं भू भ्रूजयस्य वेदावाहा नुजंग
 माभूषणानित्यादिततदा क्वाथं व्यवस्थितो वेदलोधापरेणावगम्या एव वेदादयो
 व्यासप्रमुखविनेयत्वाद्याकारेण निहिताः परंतु देवतासार्वभौमत्वेन सुटिकरणाव

विशेषणविशेष्यभावोव्यत्यासेन प्रतिपादितः अत्रालंकारसर्वस्वकतापि पर्यायो
क्तस्य संप्रदायाभिदमेवलक्षणमंगीकृतं गम्यस्यापि न्यंतरेणाभिधानं पर्यायोक्त
मिति चक्राभिधाते प्रसन्नाज्ञयेवचकारयोराहुवधूजनस्य आलिंगनोद्यमविलासव
ध्यंस्तोत्सवंचुंबनमात्रशेषं इति प्राचीनं तदुदाहरणं कथमन्यथायोजितं राहुवधूजते
नविशिष्टेन रतात्सवेन राहुशिरुच्छेदः करणरूपोगम्यत इति एवं च गम्यस्यैवाभि
धानमिति लक्षणानुपपत्तिमाशंक्य यदुक्तं तस्यैवाभिधानायोगात्कार्यादिद्वारेणैवा
भिधानं लक्षणविवक्षितमिति लक्षणमपि लिख्यगत्या योजितलोचनकृतापि पर्या
योक्तेयदन्त्येन प्रकारेणाभिधीयते इतीदमेवलक्षणमंगीकृत्य तदुदाहरणं च कार्य
णशब्दाभिहितेन कारेण व्यंग्यं सम्यक् दृश्यते न लक्षणं लक्षणां मुच्यते लिख्यगत्या
जितं वाच्यादन्त्येन प्रकारेण व्यंग्येनोपलक्षितं सद्यः अभिधीयते तत्प्रायेण प्रकारोत्तर
ण व्यंग्येनोपलक्षितं मुक्तमिति सर्वव्यंशः किमप्येति न विद्वद्विशिष्टा निहि गम्यस्य
वरूपांतरेणाभिधानेवरूपांतराणि चक्राभिधाते प्रसन्नाज्ञयेवेति प्राचीनोदाह

रणमपि स्वरूपेन गम्यस्य न गवतोरुपांतरेणाभिधानसंभवात्सु योजने मेव यत्पुनराहुशिरःचेदा
वगमनं तत्र प्रागुक्तरास्या प्रकृताकुरएव प्रकृतं न राहोः शिरःमात्रावशेषेण नालिङ्गनबंध
त्वाद्यापादनरूपेवाच्यं न गवतोरुपांतरेण उपपादितेन न गवद्रूपेणावपमनं यथायोज्यं
विषयः पर्यायोक्तं तदप्याहुमीदृजिनेष्टसाधनां यामिचूतलतां इष्टं पुनर्वाभ्यामास्यता
मिह प्रवनापिकानां प्रवेन संगमप्यचूतलतादशने व्याजेन निर्गच्छं स्यात्सख्यातस्वावं
द्यसपादनं च साधनं पर्यायोक्तं यथावा देहिमत्कंडकं राधेपरिधानेति गृहितं इति वि
संभवं निविंतस्याः कृष्णो मुदेस्तवः पूर्वत्र परेष्टसाधनं पर्यायोक्तं अत्र केदूकसजा
वशोधनार्थं निविंस्वसनव्याजेन स्वेष्टसाधनमिति नैः उक्तिव्याजस्तुतिनिंदा
स्तुतिव्यास्तुतिनिंदयोः कः स्वधुतिविवेकस्तथापि नोनयसेदिनं साधुत्वात् पुनः सा
धुर्कृतव्यं किमतः परं यन्मदर्थविलूनासि दंतैरपि नखैरपि तिंदयास्तुतेः स्तुत्यानि
दायावा अवगमनं व्याजस्तुतिः कः स्वधुतीसुदाहरणं वावेकोनास्तीति निंदाव्याजेन गं
गास्तुतिवद्वमहापातकानां पितृगर्भेन यतीति व्याजरूपयानिंदयातत्त्वज्ञातिशयः

कृतिः साधूनां कदाहरेण मर्त्यमियं लंके शमनुभूतवसमिति व्याज रूपया स्तुत्या
 मर्त्यं न गवता सिद्धिं तुरे तु मे व गता सिद्धिं कृत्वा हती कां धर्म विरुद्ध कारिणी मिति नि
 दा वगम्यते मया वा कस्ते शौर्यमिदो यो दुःखं यत्कं सति मा स्थिते समसमि समा रु
 दा भवति परिपंथिनः अर्द्धदानव वेरिणा गिरिजया पृथ्वी शिवस्या कृतं देवैः त्यं जग
 ता तले स्मरहरा भावे समुन्मीलति गंगा सागर मंवरं शशिकलान्ता गाधिपः द्वा तलं
 सर्वज्ञत्वमधो मरुत्वमगमत्वा मां च भिजा टनं अत्राघो दाहरेण सप्त सप्त पदगतं स्तु
 त्मूलं निंदा व्याजो नु कृति गम्यते क्षाति यो दाहरेण सर्वज्ञः सर्वेश्वरः साति गतः स्तु
 ग्या व्याज रूपया मर्त्यं मे व दृष्ट्या दि दारिद्र्ये सर्वज्ञा तं न पि अत्र प्रकृत प्रसंसा स्या
 दप्रकारे तु या स्तुतिः सुखं जीवं निहृदि रणा च ने अत्र प्रसेविनः अथैर पलं स्तुतुं
 जले दूर्गैः कुशदिभिः सेयमप्रकृते वा त्रे मृगदृष्टिः प्रशस्यते गजानुवर्तनं कृश
 निर्विस्मिने स्मिनेति वस्तुतस्तु व्याज स्तुतिरित्येव पुक्तं स्तुत्या निंदा निव्यक्तिरि
 त्यत्र प्रकृत प्रशंसा तो वै चित्र्य विशेष सजावात् अन्यथा प्राप्तिद्व्याज स्तुत्युदाहर

णेषु अप्रकृता न्यां निंदा स्तुतिन्या प्रकृते स्तुति निंदे गम्यते इत्येता वा ता व्याज स्तुति मात्र
 मप्रकृत प्रशंसा स्यात् स्वकृतं कं वलि स्तुत्या स्तुने श्वगम्यत्वे व्याज स्तुति रुदाहृता धन्यो
 सिद्धं गयसं तन्मुखयन्त्रं कं वसी एवांचानया प्रक्रिया या यत्रा न्यगत स्तुति विवक्षयान्य
 स्य स्तुतिः क्रियते तत्रापि व्याज स्तुति ने वा न्य स्तुति व्याजेन तदन्य स्तुति रिति अर्थानुभावा
 त् यथा शिखरिणि कु उना मधियच्चि नं किमनिधान मसावकरो नयः तरुणि ये स
 तवा धर पाटलं दशति विं व फलं श्वकशावकः अत्र शु कशावक स्तुत्या नायिका धर सौ भाया
 निशय स्तुति व्यज्यते निंदा या निंदया न्यक्ति व्याज निंदे ति गीयते विधे सं निंदो यस्ते प्रागे
 कमेवाहन छिरः अत्र हर निंदया विषय विपाकं संसारं प्रवर्तयतो विधे निंदा निव्यग्या
 व्याज निंदा यथा वा विधिरेव विशेष गुर्हिणी यः करटत्वरट कस्तवा पराधः सहकानत
 तरो वकारयोः सो सह वा स सरले नाका किलेन अन्य स्तुत्या न्यस्तुत्य निव्यक्ति रिति यन्म
 स प्रकार व्याज स्तुति प्रतिदं दी नृते य व्याज निंदानु यत्रा न्य स्तुत्या न्यस्तुतिरन्य निंदया

न निंदा प्रतीयते तत्र व्याजस्तुतिव्याजनिंदा लंकारयोरन्युपगमेस्तुतिनिंदा रूपा प्रस्तुतप्रशं
 सोदाहरणे च प्रस्तुतप्रशंसा न कर्तव्या तेषामपि व्याजस्तुतिव्याजनिंदाभ्यां क्रोडाकारसं
 नवात इति चेत् उच्यते यत्रा प्रस्तुतवृत्ता जातस्तुतिनिंदा रूपा तत्र तत्स्वरूपः प्रस्तुतवृत्ता
 नः प्रतीयते अंतर्निष्ठ इति नूपासिकुराटका वेदवो वहिरित्यादौ तत्र लब्धावकाशा सारूप्य
 निबंधना प्रस्तुतप्रशंसा अत्रापि वर्तमाना न निवारयितुं शक्या अन्यस्तुत्यान्यस्तुतिरन्य
 निंदयान्यनिंदेति० एवं व्याजस्तुतिनिंदेपि संभवतश्चेत् कामतेपि संभवतां न त्वस्याः
 परित्यागः यद्यपि विधीरेवीशेषगहिणी य इति श्लोके विधिनिंदया तन्मूलका क निंदया
 च विशेषज्ञस्य प्रज्ञोस्तेन च विद्वत्समतया स्थापितस्य पूर्वस्य च निंदापि प्रतीयत इति सा
 रूप्यनिबंधना प्रस्तुतप्रशंसा एव स्ति तथापि सैव व्याजनिंदा रूपेयमप्रस्तुतप्रशंसंति च
 मत्कारातिशयः एवमेव व्याजस्तुतिमूलक व्याजस्तुतिरूपा च प्रस्तुतप्रशंसा दृश्यते ॥

३१

सृष्टिः

यथा लावरा पदविणमयो न गणितः क्लेशो मदानर्जितः स्वच्छंदं च तो जनस्य हृदये विना ज्वरो
 निर्मितः एषापि स्वगुणानुरूपरमणात्ता वादरा कीदृता कोऽर्थश्चेत् सिद्धे धर्मा विनिहित
 स्तन्वासी मां तन्वता अत्रा प्रस्तुता यास्तनुस्याः सृष्टिनिंदा व्याजेन तन्निंदा व्याजेन च तसौ द
 र्यप्रशंसा प्रशनीयत्वेन कवि विवक्षित्याः स्वकवितायाः निंदा व्यजिनत निंदा व्याजेन च शा
 द्दार्थं च मत्कारातिशय प्रशंसाया पर्यवस्यति अस्य श्लोकस्य वच्यार्थविषये यद्यपि नायं
 तस्मात्तस्य न हि मे विकल्पादातरा गत्येति कल्पयितुं शक्यं ते रमानुगुणत्वाद्वा तरा ग हृद
 यस्य एवं विधविशये प्रवृत्तेश्च नापि रागि न इति पुन्यते तदीयै विकल्पेषु वरा का तिक
 पणता लिङ्गितस्य दृतेत्यमंगलस्य हि तोष्य च सोऽउचितत्वात् तुल्या मणा ना वा दित्यस्या
 तन्तमुचितत्वाच्च सात्मनि न द उरूपता सनाधनाया सत्वात् रागित्वे पशु प्रायता स्यात्
 तथापि विवक्षित प्रस्तुताथ परतायां न किंचिदसामंजस्य अतएव स्य श्लोकस्या प्रस्तु

न प्रशंसा परत्वमुक्तं प्राचीनैः वाच्यासंज्ञैः पित्र प्रकृतप्रशंसोपपत्तेरिति आक्षेपः स्व
 यमुक्तस्य प्रतिषेधो विचारणाम् चंद्रसंदेशात्मानमथवास्ति प्रियामुखं अत्र प्राप्ति
 तस्य चंद्रस्य प्रियामुखसत्त्वेन केमथ्ये विचार्यतेत्यादिसूचितः प्रतिषेध आक्षेपः यथा
 वा साहित्यपाथो निधि मंथनोत्थं कर्णमृतरत्नतुहे कविंद्रोः पत्रस्य देत्या इव तु ठनायका
 व्यार्थचोराः मगुणा भवति गुरुं तु सर्वे यदि वा पथे लं नास्ति क्षतिः कापि कवा म्भराणां र
 त्रेषु लुप्तेषु वज्रं धर्मैर्यापिरत्नाकर एव सिंधुः अत्रापि प्रथमलोकेन प्राप्ति तस्य काव्या
 र्थचोरेभ्योरत्तणस्य साहित्ये स्तित्वे चिन्त्याणां समुद्रगत रत्नजालवदक्षयत्वं चित्र्य प्रतिषे
 ध आक्षेपः निषेधात्तासमाक्षेपं बुधा केचन मन्यन्ते नाहं इतीत नो स्तापस्तस्याः कालानलो
 पुमः केचिदलंकार सर्वस्वकारादय इत्यमाहुः न निषेधमात्रमाक्षेपः किंतु यो निषे
 धो वाधितः संनार्थी भव पर्ववसितः किं विद्विरोधमाक्षेपति स आक्षेपः यथा दृष्टो
 क्तो नाहं इतीति निषेधो वाधितत्वादाता मरूपः संघटन कालोचित केतववचन परि

हारेण यार्थवादिष्वे पर्यवसन्निदाना मेवागत्य नापिको जीवनीयेति विषेशमाक्षिपति ॥
 यथा वा नरे इमोलन वयं राजसंदेशादह्णिः जगत्कुटुंबिनस्तेऽद्यवशतु कश्चिदि
 क्षतो अत्र संदेशहारिणामुक्तो न वयः संदेशहारिण इति निषेधोऽनुपन्नः संधिका
 लोचितः केतववचन परिहारेण यार्थवादिष्वे पर्यवस्यत् सर्वजगतीपालस्य तव
 न कश्चिदपिशत्रुना वेनावलोकनीयः किंतु सर्वेपि राजाना नृत्यना विनसरत्तणीया
 इति विशेषमाक्षिपति आक्षेपोऽन्यो विधौ व्यक्तेति षेधे चतिरोहिते गच्छगच्छसिच
 क्तो तत्रैव स्यात्तु निर्ममा अत्र गच्छगच्छति विधिर्भक्तः मागा इति निषेधस्तिरोहितः
 कान्तो दृश्यदेश निजजनप्रार्थनया स्वस्याः परण सूचनेन गर्भितः यथा वा नचिरं मम
 ताया यत्तव यात्रा न विष्यति यादियास्य सियातव्यमलया शंकया पिते अत्रापि नचिरं
 ममतायापेति स्वस्याः मरण सूचनेन गमन निषेधो गतिः आनासत्वे विरोधस्य वि
 रोधात्तासदृश्यते विनापित चिह्नारेण वक्षो ज्ञोतवहारिणः अत्र हाररहिता वपि

हारिलौ हृद्यावितिरेष मूलको विरोधानामः यथावा प्रतीयन्ते विवर्तितो निया
 विरुद्धधर्मेऽपि नेह तो कित्ता अमित्रजिनिमित्रजिदोजसाच यदिचारदकचारदग
 यवर्तत अत्रविरोधो समाधानोत्प्रेक्षाशिरस्को विरोधाना सदति पूर्वस्मादिशेषः वि
 भावनापि स्यात्कारणकार्यजनमचेत् अथलाक्षारसासिक्तं रक्तं चोणद्वयं अत्रला
 क्षारसमेककारणानावेऽपि नक्तिमाकथितः स्वानाविकलेन विरोधपरिहारः यथा
 वा अपीतक्षावकादं वमसं पृष्ठा मलां वलां वरं अप्रसादितसूक्ष्मां बुजगदासीन्म
 नोद्वरं अत्रपानादिप्रसिद्धहेत्वानावेऽपि क्षीवनादिनिबद्धं विनायमानशरस
 मयहेतुकलेन विरोधपरिहारः यथावा वरतनुकवरी विधायिना सुरनिनरेन्द्र
 नखेन पाणिना अवचितकुसुमापिवस्त्रनीसमजनिवृत्तनीलानघटपदा वस्त्रपा
 पुष्यानावेऽपि नृगालिङ्गनंतिबद्धं वरतनुकवरी संक्रांत सौरजननरपतिनखसंसर्ग
 हेतुं नरै विशेषणमुखेन दर्शितमिति विरोधपरिहारः हेतूनामसमस्तत्वेका

योऽप्यतिश्रसामता अस्त्रैरतीक्ष्णकठिनेर्जगज्जपतिमन्मथः अत्रजगज्जपेसाधोहेतू
 नामस्त्रानासमस्तत्वं तीक्ष्णत्वादियुगवैकल्यं यथावा उद्यानपानतोद्धतचूतचम्यक
 रेणवउदययंति पांथानामशृणुं तो विलोचने अत्रवाष्पोद्गमनहेतू नोरेणो अस
 मग्रत्वं स्पर्शनक्रियावैकल्यम इमां विशेषोक्तिरिति दण्णव्याजहारमतः प्रथमोदा
 हरणे मन्मथस्य महिमातिशयोदीतायोदाहरणे चम्यकरेणो मुद्गायकत्वातिश
 यरूपश्रव्यापित इति अस्मात्तिस्तुतिज्ञानत्वादिति वैकल्यमपि कारणविशेषाना
 वारूपमिति विनावनादर्शिता कयोऽप्यतिस्मृतीयास्यास्यपि प्रतिबंधके नरेन्द्रा
 वतेराजनदशस्य सिनुजंगमः अत्रनरेन्द्रविष्वेद्यासर्पदंशप्रतिबंधकमंत्रशालिनः
 श्लेषेण एहिता इति सत्येव प्रतिबंधके कार्योत्पत्तिः यथावा चित्रंतयुतिराजेंद्रप्र
 तापतपनस्तव अनातयत्रमुत्सृज्यसातयत्रं दिषद्गणं अकारणत्वाय जन्मचतुर्थी

स्याद्विनावना शंखाद्याणां निनादोऽयमुदेति महदद्भुतं अत्र शंखत्वेन कामिना कंठस्त्र
 निनादत्वेन तद्भातं चाध्यवसायत इति अकारणा कार्यजनम् यथावा तिलपुण्यात्समा
 याति वायुश्चंदनसौरभः इंदोवरसुगाच्चित्रं निःसरन्निशिलो मुखः विरुद्धा कार्यसंप
 न्निर्दृष्टा काचिद्विनावनाशितो मुकिरणास्तन्वीहंत संतापयं त्रिमां अत्र तापनिवर्तकत
 यातापविरुद्धे स्त्रिमुकिरणे स्नापन निरुक्ता यथावा उदिते कुमारसूर्ये कुवलयसुस्त्रम
 तिनातिनक्षत्रं मुकुलिनवंति चित्रं परराजकूपानपाणिपद्मानि यथावा अविवेकि
 चंद्रं दंतुनामजगन्नयं अतिप्रणपिनो नक्ष्त्रो न युक्तं जनमारणं पूर्वोदाहरणयोः कार्य
 कारणविरोधित्वं स्वभाविकमिह अतिप्रणयित्वरूपा गंतुकगुणप्रयुक्तमिति नदः का
 र्यकारणजन्मापि दृष्टा काचिद्विनावना यशःपयोधिरनवत्करकल्पतरोस्तव यथा
 वा जातालता हि शैले जातुलतायां न जायते शैलः संप्रति तद्विपरीतं कनकलतायां गिरिद्वयं

जातं कार्यजननिर्विशेषोक्तिः सति पुष्कलकारणे रुदिस्नेहक्षयोना नृत्सरदीपे ज्वलस्यपि
 यथावा अनुगगवती संध्यादिवसस्तसुरः सरः अहो देवगतिश्चित्रा तथापि न समागमः अ
 रात्रयोः धनिष्यत्तेरसंजाव्यत्ववर्णनं को वेद गोयशिसुकः शैलमुत्पादयेदिति अयं वा श
 मेको निलय इति रत्नाकर इति प्रितोस्मानि स्तृष्मातरलितमनो निर्जल निधिः कएवं ता
 नाते नितकरपुटीकोटरगतं सणादेनं तास्य त्रिमियकरमायास्यति मुनिः विरुद्धं मित्र
 देशत्वं कार्यहेतोरसंगतिः विषं जलधरेः पीतं मुर्छिताः पशिकां गणाः ययोः कार्यहेतौ नि
 न्नदेशत्वं तयोस्तलिवध्यमानमसंगत्यलंकारः यथा विष्पानमूर्च्छनयो निन्नदेशत्वं
 अहो ग्वलनुत्तंगस्य विपरीतो वधक्रमः अन्यस्य दशतिस्त्रोत्रमन्यः प्राणे विषुज्यते क
 चिदसंगति समाधान निबंधने न चारुतातिशयः यथावा अजश्रमो रोहसिहरदीप
 संकल्पसोपानतति तदीयाश्वासान्मवर्षत्यधिकं पुनर्यदध्यानात्तवत्वन्मयतामवाप
 विरुद्धमिति विशेषणान्नयत्र कार्यहेतौ निन्नदेशत्वं न विद्वन्त्रना संगतिः यथावा ग

नृवापवल्लीसुमुखीयावनयतिवक्रतां नावकटाक्षविशिखेनियतेरुदयंमम अन्यत्र
 करणीयस्यतन्यत्रकृतिश्चसाअन्यत्र कर्तुं प्रवृत्तस्यतद्विरुद्धकृतिस्तथा अपागीजातां
 वसुधांचिकार्षन्द्यांतथाकथाः गोत्रोद्धारप्रवृत्तोपिगोत्रोद्देशपुराकरोः अत्रकञ्चप्रति
 शक्रोयातंनवचनेनुविः कर्षिततथाअन्यत्रकरणीमपारिजातत्वंदिविकृतमित्येका
 सगतिःपुरागोत्रायाउद्धारप्रवृत्तेनवराहरूपिणातद्विरुद्धगोत्राणांदलनंखुरकुट्टनः
 कृतमितिद्वितीया द्विविधापिल्लेषेणोत्थापिता यथावात्वत्तद्वखरिसुतसपत्नविला
 सिनानांशुषानवत्यन्तिनयाभुवनैकवीर नेत्रेप्रकंकणमथोरुपुपत्रवल्लीकोलेडुसि
 हतिलकंकरपल्लवेषु मोहंजगत्रयनुवामयनेतुयेतदादायरूपमखिलेश्वरदेह
 नाजानिःसीमकांतिरसनारधिनामुनेवमोहं प्रवक्ष्यसिमुग्धविलासिनानांअत्राद्या
 दाहरणेकंकणादिनामत्यत्रकरणीयत्वंप्रसिद्धमिदमेतदन्यस्मिन्नवतिननावनारूपा
 न्यत्रकृतिरक्षिप्यतद्विलक्षणांनुगतिः विषमंवर्यतेयत्रघटनाननुरूपयोः क

३५

यंशीरीषमृदंगीकृतावन्मदनन्वरः अत्रातिमृदुत्वेनातिदुःसहत्वेनचाननुरूपयोर्घटना
 अनिलषसियदिदोवक्रलक्ष्मीमृगाख्यापुनरपि सकृदधोमज्जसंज्ञालयांकं सुविम
 लमथ विवंपरिजातप्रसूनैः सुरभपवदनोचेत्तंकृतस्यामुखंक पूर्वत्रवस्तुसताघट
 ना अत्रचंद्रवदनलक्ष्योस्तर्कितघटनेतिश्रुदः विरूपकार्यस्योत्पत्तिरपरंविषमंमतं॥
 कान्तिप्रसूतेधवल्लोण्यामातवक्रपाणिको अत्रकारणगुणप्रक्रमविरुद्धात् श्यामा
 धवल्लोत्पत्तिः कार्यकारणयोर्निवर्त्यनिवर्त्यकियोपंचमाविभावनाविलक्षणागुणशालि
 त्वेत्वंविषमइतिनेदः अनिष्टस्याप्यवामिभूतदिष्टार्थसमुद्यमात् अज्ञाशयादिमं
 जूखादृष्टाशुस्तेननक्षितः इष्टार्थमुद्दिश्य किंचित्कमरिंश्चवतस्तोनकेवलमिष्टस्या
 नवामिः किंतुततएवानिष्टस्यापिप्रतिलक्ष्येत तदपिविषमंयथानक्षप्रेशयासर्पपे
 टिकादृष्टाप्रविष्टस्यमृषकस्यनकेवलंनक्षालानः किंतुस्वरूपहानिरपीति यथावागो
 पालइतिक्लृप्तत्वंप्रचुरक्षीरवाच्याश्रितोमातृस्तनक्षारमथलन्यत्वाकृतं इदमथा

वाप्तिरूपेष्टार्थसमुद्यमादिष्टानवाप्तावनिष्टप्रतिलंनेचोदाहरणं अनर्थपरिहारूपे
ष्टार्थसमुद्यमानुडनयं यथा दिविश्रितवतश्चंद्रं सै हिकेनयाहु वि शशस्य पश्यतन्वं
गिसावतस्यततो नयं ॥ अत्रनकेवलं शशस्य स्वार्थपरिहारानवाप्तिः किंतु स्वाश्रयस्या
यनर्थावाप्तिरिति दर्शितम् ॥ परानिष्टावाप्तिरूपेष्टार्थसमुद्यमानुडनयं यथा दिधु
क्ष्माकृतेर्वातंतयादीयदृशाननः आत्मीयस्य पुरस्येव सद्योदहनमन्वृत्त पुरस्येव
त्येकारेण परानिष्टप्रायणानावोदर्शितः अनिष्टस्याप्यवासिश्चेति श्लेके निष्टावाप्तिर
पिशद्वसंयहाततयादृशानवाप्तिश्चेति प्रत्येकमपि विषमपदेनान्वयः ततश्चकेवला
निष्टप्रतिलंनः केवलेष्टानवाप्तिश्चेत्यन्यदपि विषमद्वयं लक्षितं नवनि तत्रकेवला
निष्टप्रतिलंनो यथा यथातयत्ररसिकेरससीतुहस्य किंकंदमर्यपितुमिबसिवा
यिकायां कालः कलिर्जगदिदं न कृतं मजे स्थित्वा हरिष्यति तवैव मुखस्य लक्ष्मी
अत्र पद्मातयनलिप्सया पद्मबीजपायं कृतवत्यासह्यो नोऽव किंतु मुखशोभाहरण

३६

रूपोक्तानिष्टप्रतिलंनः किंवलेष्टानवाप्तिर्यथा खिन्नोसि संवशैलं विभ्रमो वयमि
ति वदस्व शिथिलबुजः भरतुम विततवाहु पुगोपे पुहसन् हरिर्जयति अत्रयद्यपि
शैलस्योपरि पतनरूपानिष्टावाप्तिः प्रसक्ता तत्रापि न गवत्करं बुजसंस्पर्शमहिम्ना
साचूनजातेति शैलधारणरूपेष्टानवाप्तिमात्रं यथावा लोके कलंकमपहातुमपम
गां कोजातो मुखंतव पुन स्तिलकच्छलेन तत्रापि कल्पयसितचिकरेखो नाद्यः समा
श्रितजनैर्हिकलंकयति अत्रानर्थपरिहाररूपेष्टानवाप्तिः यथावा शापोऽप्यदृष्ट
तनयाननपदशोभेसानुग्रहो गवतामपि पातितोऽयम् कृष्यादहनपि खलहि
ति मिधनेहो बीजप्ररोहजननोदहनं करोति अत्रानिष्टप्रायणरूपेष्टानवाप्तिः स्व
तो निष्टस्यापि मुनिशापस्य महापुरुषार्थपुत्रलाभां वश्यं नावगर्नतया दशानयेन
ष्टत्वेन स्वीकृतत्वात् यत्र केनचित्सेष्टसिद्धार्थं प्रेषितेनान्येन नियोक्तुरिष्टमन
पेक्ष्य स्वस्यैव प्रमाथ्यते तत्रापि दृष्टानवाप्तिरेव विषमं यथात प्रतिप्रेषितादती

तःस्मिन्नेवल्यंगता सरलः पश्यतमौद्यमे विपाकं वा विधेरमुम् तस्मिन्नेवल्यंग
 तेतिदृष्ट्यानायके स्वाद्यदशितिं यथावानपुंसवृद्धिज्ञात्वा प्रियाये प्रेषितं मनस्त
 नुतत्रैवरमतेहताः पाणिनीनावयं एतानि सर्वेष्वेष्टानवाप्तावदाहरणानि किंचि
 दिष्टावाप्तिपूर्वतदनवाप्तिर्यथा मदीयवरदराजसव भानुनिशासुनवदं द्विमपुष
 शोनालोभात्प्रताप्य किरणोत्करमाप्रनातं तत्रोद्धते द्रुतवहात्तद्वर्णलुप्तरागतापे
 नजल्यनुदिनं सहिमंदतापः यथावा त्वद्वक्रकांतिमपमंबुजकोशमुद्रातंगान्त
 तत्सुषुमयि मित्रकरोपहृत्स्मालधापिपर्वणि विधुः क्रमहीयमानः संशनित्येसु
 चियतां प्रियमाशुनाशाम् अत्राद्यश्लोके सूर्यकिरणानां रात्रिष्वग्निप्रवेशनमाग
 मसिद्धं सूर्यस्य निजकिरणेषु नगवतश्चरणारुणिमप्रेष्ययातत्कृतं तेषामग्रा
 प्रतापनं परिकल्प्यते घासुदयकात्तदृश्यमरुणिमानं च तप्तोद्धतनागचानामि
 वग्निसंतापनं प्रयुक्तारुणिमानुवृत्तिं परिकल्प्य सूर्यस्य महतापियत्नेन तात्का

३७

लिकेष्टावाप्तिरेवजायते न^{सार्व}कालिकेष्टावाप्तिरिति दर्शितं द्वतीयश्लोके चंद्रस्य नगवन्मु
 खलक्ष्मीमिहमानस्य सुहृत्वेन मित्रशब्दश्लेषवशात्सूर्यपरिकल्प्य तत्किरणस्य क
 मलमुकुलविलासकस्य चंद्रानुप्रवेशत्वे सुहृत्माणेन नगवन्मुखलक्ष्मीनिधानगृहको
 शमुद्रामोचनपूर्वकं ततो गृहीतं नगवन्मुखलक्ष्मीकस्य तया नगवन्मुखा चंद्रप्रसा
 दनार्थं चंद्रस्पर्शरूपत्वं परिकल्प्यते एतावतापियत्नेन पौर्णमास्यामेव नगवन्मुख
 सादृश्येष्टावाप्तिर्जायते न सार्वकालिकेति दर्शितं क्वचिदिष्टानवाप्तावपितदवा
 प्तिन्नमनिबंधनविच्छिन्निविशेषः यथावह्मालक्ष्मिपातत्वं दहितनगरे सत्वरत्ना
 कीर्णान्यदायरत्नात्सुहृतरखदिरांगारशंकाकुलांगी चित्वा श्रीखंडखंडतडपरिमु
 कुलीभूतनेत्राधमत्ती स्वासामोदप्रसक्तैर्यनुकरपटले धूमशंकां तनोति अत्र प्रकृता
 ग्निसंपादनोद्योगात्संपादनालानेऽपि तद्वान्नः भ्रमोयन्यासेन निवद्धः समस्यो

दर्शनं यत्र द्वयोरप्यनुरूपयोः स्वानुरूपं कृतं स सहारेण कुचमंडलं प्रथमविष
 ममिति हंदादं समं यथा वा कौमुदीवतुहीनां शुभमण्डलं जालवीवशशिखंडमंडलं ॥
 पश्यकात्तिरनुरूपमाश्रितालां विनातिनरसिंहरूपते चित्रं चित्रं वतवतमहच्चित्रमे
 तद्विचित्रं जातो देवाडचित्तघटनासंविधाता यं निवानां परिणत फलस्फातिरास्वा
 दनीया यच्चैतस्याः कवलनकलाकोविदः काकलोकः पूर्वस्मृतिपर्यवसायि इदं निंदा
 पर्यवसायीति नेदः सारूप्यमपि कार्यस्य कारणेन संमं विडः नावप्रवणालक्ष्यज
 लजायास्तबोद्धिता इदं हीतीयविषमप्रतिहंहीसमं ॥ यथावादवददहनाडुत्यनो
 धूमोच्चनतासंपेयवैषम्यं यच्चमयतितद्युक्तं सिपिहिदवमेव विनिहंति यथा
 वा आदोहालाहलकृतनुजाह्वहस्तावलवोवात्येशं नो निटिलसहसावद्वमेत्रि
 नारुटः प्रोटोराहोरपि मुखविष्टेरंतरंगीकृतो यः सोऽयं चंद्रस्वपति किरणमोमि

३८

तिप्राप्तमेतत् सर्वत्रकारणस्वभावानुरूपं कार्यस्य अत्रत्वागंतुकंतदीयंदृष्टसंसागा
 दिति नेदः विनानिष्टं तितस्ति द्विर्दर्थः कर्तुरुद्यमः पुक्तो वारणला नोयं श्यालते वा
 रणार्थिनः इदं समं अनिष्टस्याप्यवाप्तिश्चैत्यर्थसंगृहीतस्य त्रिविधस्यापि विषमस्य प्र
 तिहंहीष्टावाप्तिभेदस्याप्रसंगाच्च अत्रगतार्थितया राजानमनुसनेतं हारिदो वारिके
 वीर्यमानां प्रतिनर्मवचनमुदाहरणं न चात्र निवारमनिष्टमापन्नमित्यनुदाहरणत्वं
 माशंकनीयं राजदाराक्षरणं निवारणं संभावितमिति तदंगीकृत्य प्रकृतस्य विषमालं
 कारोदाहरणं धिवातकितोत्कटानिष्टापस्यनावात् किंच यत्रोत्कटानिष्टसत्वेऽपि ह्ये
 षमहिम्ना इष्टार्थत्वप्रतीति तत्रापि समालंकारोऽप्रतिहत एव यथानुधेगजिरटन
 मर्थपमान एव त्वामाश्रय निहविशवृषितोऽस्मिराजन् इच्छाटनं त्वमपि त्वं न यसे
 तदेव मा मघनेव विफला मरुतां हि सेवा अत्र व्याजस्ततो यद्यपि स्तुत्या निंदानि
 व्यक्तिविवक्षायां विषमालंकारस्तथापि प्राथमिकस्तुतिरुक्तवाच्यकक्षायां समा

लंकारो न निवार्यते. एवं मिष्टार्थो वाप्ति सत्वेऽपि यत्र स्लेषवशात् असतो निष्ठार्थस्य
प्रतीतिस्तत्रापि समालंकारस्य न क्षितिः. यथा शस्त्रं न खलु कृतव्यमिति पित्रा समी-
रितः तदेव शस्त्रं कृतवान् पितुः राजानलं धिता अत्र पितुः राजानलं धितेत्यत्र विरोधा-
लंकारा निर्व्यक्त्यर्थे न खल्वित्यत्र यदद्वय विनागत्मकरूपोतरस्यापि विवक्षायाः
सत्वेऽपि न खलु नातीति न खलु इत्येकपदत्वेन वस्तु सदर्थान्ति पररूपोतरमादाय
समालंकारो यस्यैव शेषलब्ध्वा संनिष्ठत्वावाप्तिप्रतीतिमात्रेणापि गतमुदाहर-
णम् यथा सत्यं न यस्मिन् गत्ये यतांतां बुधुरविप्रतीक्षं सत् अनुभवति सुगतिम्
सत्त्वं सत्तज्जन्म नि समस्तकमनीयम् विचित्रं न त्रयं न त्रये द्विपरीतफलेच्छयानमंति
संतस्त्रलोकादपि लब्धुं समुन्नतिं यथा वामलिनी पितुं खलवदनं विमलयति जग-
न्निदेव कीर्तिस्ते गमित्रा द्वादं कर्तुं मित्रा यदुद्यतिप्रतापोपि अधिकं पुष्टलाभा गदा-
धेयाधिक्यवर्जनं ब्रह्मांडा निजले यत्र तत्र मात्तिनते गुणाः अत्र यत्र महाजलो घेअ

३२

नं नानि ब्रह्मांडा नीवुश्च दायमाना निरुत्याधारस्यातिविशालत्वं प्रदर्श्य तत्र न मांतीत्या-
धेयानां गुणानां माधिक्यं वर्णितम् यथा वा युगांतकालप्रतिसंस्तुतात्मनो जगति पस्या-
सविकाशमासततनौ ममुस्तत्र न कैटन द्विषस्तमो धनाभ्यागमसंनवा मुदः पृथ्याधेया-
द्यदा धाराधिक्यं तदपित न्तम कियद्वाग्ब्रह्मयत्रैते विश्राम्यंति गुणास्तव अत्र एत-
इति प्रत्यक्षदृष्टमाहा वै न वत्ते नोक्तानां गुणानां विश्राम्यंतीत्यसंवाधावस्थानोक्त्वा आ-
धारस्य वाग्ब्रह्मण आधिक्यं वर्णितं यथा वा अहो विशाल नूपा लुवन त्रितयोदरं मा-
ति मातु मशकोपि यशोराशि र्यदत्र ते अत्र यद्यपु दाहरणं द्वयेपि कियद्वाग्ब्रह्म अ-
हो विशालमिति चाधारयोः प्रशंसा क्रियते तथापि तनुत्वेन सिद्धवत्कृतयोः शब्द-
ब्रह्म नुवनादरयोः गुणयशोराश्यधिकरणत्वेनाधिक्यं कल्पयित्वैव प्रशंसा क्रियते
इति तत्प्रशंसा प्रस्तुतगुणयशोराशि प्रशंसा यामेव पर्यवश्यति अत्यंतु सुहृद्भा-
दाधेयाद्युदाधारस्य सूक्ष्मता मणिमाला मिकितय करजपवटापते अत्र मणिमा-
ला मयोषिका तावद्गुला मात्र परिमितत्वात् सूक्ष्मा सापि विरहिण्याः करकं करवत्

प्रवेक्षिता तस्मिं जयपाला वस्त्रं वधते इत्युक्त्वा ततोऽपि करस्य विरहकार्यादिति सूक्ष्मता दर्शिता
 यथा वा यन्मध्यदेशादयिते सूक्ष्मलोला सिद्धयते मृणालसूत्रमपि तेनैव याति स्नानोत्तरं
 अन्योन्यं नाम यत्र स्वाडुपकारपरस्परं त्रियामाशि शना नाति शशिकाति त्रियामया यथा
 वा यथोद्दिष्टा पिवत्संबु पथिको विरलांगुलिः न पाप्रपालिका पिधरां वितनुते तनुसु अत्र
 प्रपापालिका याः पथिकेन स्वासक्त्या यानीय दानं व्यजेन वक्रकालं स्वसुखावलोकनं प्रति
 लब्ध्या विरलांगुलिकां जलिकरणात् श्विरं पानीय पानीयं पादनेनोपकारः कृतः तथा
 प्रतापालिका पापि स्वसुखावलोकनं मन्त्रिलुधतः पथिकस्य धरातनुकरणेन श्विरं पानीय
 दानानुवृत्तिं संपादनेनोपकारः कृतः अत्रो न योर्न्याया शब्दां स्वस्वोपकारसङ्गावपि पर
 स्परोपकारो न निवार्यते विषेधः ख्यातमाचारं विना प्याधेयवर्णनम् गतेऽपि स्येदपस्या
 तमस्मिंदंतितकरा यथा वा कमलमनं नसि कमले कुवलयेता निचकणकल तिकायां
 सावकुमारसुनेगसुसात परंपरासेयं अत्राद्ये स्य प्रसिद्धाधारस्याभावेऽपि तल
 राणामन्यत्र स्थितिरुक्ता दातियेस लिलस्य प्रसिद्धाधारस्याभावेऽपि कुबलकुवलयो नन्य

वृत्ति

नापि स्थितिरुक्ता चित्रसिद्धाधाररहितानां आधारांतरनिर्देशं विनैवाप्रलयमवस्थिति
 वर्णिता यथा दिवमथुपयाताना माकल्प मनन्यगुणगणायै धारमयं तिजगति गिरः कण
 मिव कुवयोनेते वयाः अत्र कवीनामभावेऽपि तद्विरामाधारनिर्देशं विनैवाकल्पमवस्थिति
 रुक्ता सापि यद्येकैव स्वनेकत्र वर्ण्यते अंतःवृत्तिपुरपश्चात् सर्वदिक्ष्वपि सैवमे यथा वा
 रुदयान्नायनाताऽसिद्धिः सर्वा सुदिश्यते वत्सरा मगतोऽपि संतापेनानुमायसे किं
 चिदारमाता शक्यवस्त्वैतरेकृतिस्वसः त्वापश्यतामया लब्धं कल्पवृक्षनीरीक्षणं यथा
 वा स्फुरदलुतरुपमुत्पतयत्त्वलनेलां स्तजवानवद्यविधं विधिना ससृजेन वो मनोभू
 र्भुवि सत्यं सविता ह्रस्वतिश्च अत्राद्ये राजदर्शनानं नेण कल्पवृक्षनीरीक्षणरूपाश
 क्यवस्त्वैतरेकृतिः दाताये राजमृष्ट्यारं नेण मनो नवादिस्त्रष्टिरूपाशवस्त्वनेकृतिः सा
 दयाघातोऽन्यथा कारितथा कारि क्रियेत चेत्त यजगत्प्राप्यते हित्ति तेरे वक्रसुमायुधः
 यद्यत्साधनत्वेन लोकतावगतं तत्कन विरुद्धसाधनं क्रियेत चेत्स न्याघातः यद्यत्साधनं
 पाकेन चिउपातं तत्तद्व्यनतस्यति इति विरुद्धसाधनं क्रियेत चेत्सापि न्याघातः त

त्राद्यउदाहृतः द्वितीयो यथा दशादधमनसिजं जीवयंती दशैव याः विरुपाक्षस्य जयीनीला
 कवेवामलोचनाः सैव येन निवक्ष्यपि क्रियाकार्यविरोधिनी दयाचे दाल इति मथ परि
 त्याग्य एव जे कार्यविषे निष्पादकतया केनचित् सनाम्य मानादप्येन कार्यविरोधिनी
 क्रियासौ कार्येण समर्थते चेत् सोपि व्याघातः कार्यविरुद्धक्रियायां सौकर्यकारणस्य सु
 तरोत्तदानुगुण्ययथायैत्रयात्रोन्मुखेन राता पुवराजस्य एवस्थापनेयकारणत्वेन स
 नावितं बालत्वं प्रसृततद्विरुद्धस्य सदनयनस्यैव कारणतया पुवराजेन प्ररित्यागस्या
 पुक्तत्वं दर्शयिता समर्थते यथा बालुधोन विस्त्रजस्य नरोदरिद्युशकेयादाताहि
 विस्त्रजन्यते येवननु शंकेया भत्र पुर्वेन राक्ये स प्रति यक्षोर्वचने इति तत्र हानु
 गतिः पुष्पः कारणमाला स्याद्यथा प्राक् प्राते कारणैः न येन श्रीः श्रियाया त्यागस्या
 गेन विपुल यशः उत्तरोत्तरकारण नूत पूर्वपूर्वः पूर्वपूर्वकारण नूतोत्तरोत्तरैव
 स्मृतिः कृतो गुम्फः कारणमाला आद्योदाहृतो द्वितीयो यथा भवन्ति नरकाः पापात्
 पापं दारिद्र्यं संभवं दारिद्र्यं प्रदानेन तस्याहं परो न वेत् एहातमुक्तेरीत्याप

४१

श्रिणरेका वलिर्मता तेन कर्णात विभ्रान्ते कर्णे दोस्मं नरो लिनो दोस्मं नो जानु पर्यंत प्रत्यं
 नयनाहरो जानुनास्ते मुकुशकोरे तस्य महा भुजः उत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्व विशेषणभावः उवचि
 वस्योत्तरोत्तर विशेषणभावो वा गृहीतमुक्तनातिः तत्राद्यउदाहृतः द्वितीयो यथा दिक्कात्मा
 त्मसमेव यस्य विजुता पलत्र विद्योतते यत्रा सुख्य सुधी नवती किरणाराशे स यासा मन्त्रं
 यस्तलित्तमुषः सुयाऽस्य हविष्यस्तस्य जीवतवेवाठाय ऊल मेधमन्मथारिपोस्ताः पातुवा
 मृत्तयः दीपककावलियोगात्मा दीपकमाष्यते स्मरणरुदये तस्यास्तेन त्वपि कृतो स्थि
 तिः अत्र स्थिति रिति धर्मकं स्मरेण तस्याहं द्ये स्थितिः कृतो येन तस्याहं द्येन त्वपि
 स्थितिः कृतो इत्येवं वाक्यद्वयान्वयः अतो दीपकं गृहीतमुक्तशतिसंज्ञावादेकावला इति दीप
 ककालीयोगः यथा वासगामा ऊः नमारातेन नवता चापे समासपिते देवा कृण्ये येन
 येन सहसा यद्यन्मासादितं कोदंतेन शराः शरैरि शिनं स्तेनापि नूतमउत्तं तेन त्वेन
 वताचकातिरितुलाकीत्यावलो कत्रयं अत्र येन येन सहसा यद्यन्मासादिति मिति सं
 स्तेपका कस्थिति मकं समासादित पदं कोदंतेन शरा इति चट्सपि विवरणवाक्यपुतु
 चितलिंगवचने विपरिणामणचेतीति दीपक शरादीनामुत्तरोत्तर विशेषणभावो

कावलाचेतिदापकेकावलीयोगः उत्तरोत्तरमुत्कर्षः सारइत्यभिधीयते ॥ मधुरं मधुतस्मा
 चसुधातस्याः कुवेवचिः यथावा अत्रविस्मोस्त्रिलोकीमिवसतिफलिनामाश्वरसोऽ
 पिशेतेसिंधोसोपेकदेशेतमपिचलुकपाकुंनयानिश्चकार धत्तेखद्योतलात्तामय
 मपिननसि श्रीनृ सिंद हिति इवकीर्तकृत्तिलोत्पलमिदं मपिचत्रेक्षणायेविना
 ति अयंश्लाघ्यगुणोत्कर्षः असाध्यगुणोत्कर्षीयथा तृणात्रधुतरस्तुलस्तुलादपि
 चयाचकः वापुना किन्मनीतोऽसौमामयं पाचपिश्यति उन्नयरूपोयथा गिरेर्महान्
 गिरेरद्विमहानवेनोमहतं ननसाऽपिमहान्नब्रह्म ततोऽप्यासागरीयसा ॥ तत्र
 ब्रह्मपर्यंतं महत्वंश्लाघ्यगुणः प्रकृतायाशायामश्लाघ्यगुणः सथासंख्यंक्रमेणैव
 क्रमिकानां समन्वय शत्रुमित्रं विपत्तिचयं जयं नंजय यथावा शरणं किं त्रप
 नाति विषवन्मारयन्तीवानत्यन्तेननुज्येतेरूपणेन धनानियत अमुत्रमासं
 कारइतिकेचिद्याजकः पर्यायेपरिपर्यायेनैकस्यानेकसंश्रयः पक्षमुत्कागता
 चंडं कामिनीवदनप्रता अत्रैकस्यावदनप्रतायाः क्रमेणपक्षचंडरूपानेकाधा

रसंश्रयणं पर्यायः यद्यपि पक्षसंश्रयणं कंठेनोक्तं तथापि मुक्तेतियागोक्त्या प्रा
 कसंश्रयणाक्षेपेण पर्यायनिर्वहः अतएवश्रोणीबंधस्त्यजतितनुतांसेवतम
 ध्यभागः पक्षांमुक्तास्वरत्नगतयः संश्रितालोचनाभ्यां धत्तेवक्ष्यः कुचसचिवता
 माद्वितीयं तुवक्तुं तदत्राणां गुणविनिमयः कल्पितो यौवनेनेत्यत्र पर्यायिकां न्यप्र
 काशः कारउदात्तहारः सर्वत्रशब्दः पर्यायोयथा नन्वाश्रयस्थिति रियंतवकालेकुर
 केनोत्तरोत्तरविशिष्टपदापदिष्टा प्रागणवस्थ हृदये वृषलस्मरणोऽयं कंठधुना
 वससिवाचि पुनः खलानाम सर्वाण्यंशुदृपयायः संकोचपर्यायो यथा प्रातश्चरित्याव
 सुधामशेषांछायासुविश्रम्य पुनस्तल्लो प्रौढिगतेसंप्रति तिग्मनामोशेत्यंशनूरं
 तरयामयासीत अत्रशेत्यस्यानुरातरमाधारं संकोचात् संकोचपर्यायः विकाशपर्यायो
 यथा विंशेष्टेवरागस्ततन्निपूर्वमदृश्यते अधुनामृगशावालिहृदयेष्टेष्टदृश्यते
 अत्ररागस्यपूर्वाधारपरित्यागनाधारान्नरसंक्रमनामिति विकाशपर्यायः एकस्मिन्पक्षे
 चनेकवापर्यायः सोपि संमतः अधुना पुलिते तत्र पत्रः श्रोतः पुराजनिः यथावापुरा

नृदस्याकं प्रथममवितिलातनुरियंततोः नुत्वं प्रेयानुवयमपिहताशाः प्रियतमाः इ
 नायस्त्वं वयमपिकलेनं किमपरं हतानां प्राणानां कुलिशकठिनानां फलमिदं अत्र हं प
 त्योः प्रथममनेहः ततः प्रयसी प्रियतमनैवः ततो नार्थपातितावदस्यो धेयपयानिः परि
 वृत्तिविनिमयो न्यूनान्यधिकयो मिथः जग्राहे कंशरं मुक्ताकटाक्षात्सस्त्रिपुत्रयं यथा
 वातस्य च प्रवयशो जटापुषः स्वर्गिणः किमिव शोच्यतेऽधुना येन जतरकलेवरव्यापत्
 क्रितमिदं किरणोज्वलं यशः परिसर्या निषिध्यैक्ये कस्मिन् वस्तुयंत्रनं स्नेहद्वयः
 प्रदोषेषु प्रस्वातेषु न तनुवाम यथा वा विलंघयन्ति श्रुतिवत्प्रिये स्थां लीलावतीनां नू
 यतो ललानि विभर्त्ति यस्यामपि वक्रिमाणमेकोमहाकालतटाद्वंजः अधोदाहरण
 निषेधः शाब्दः द्वितीयत्वाथः विरोधे नुत्यवलया विवेक्यालंकृतिर्मता सधः शिरां
 सिवापानवानमयंतु महीभुजः अत्र संधि विग्रहप्रमाणप्राप्तयो शिरश्चापनमने
 योर्गुणयुग्मस्थितयोर्गुणयुक्तुमक्ययो विविकृत्यः यथा वा पतत्यविरतं वारिन्त्यं
 तिचकलापिनः अथ काञ्चः कृतानोवाडः स्वस्थानं करिष्यति प्रियतमस्यागमनत्वे